

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.

SZERKESZTI ÉS KIADJA

RÉVÉSZ IMRE

A DEBRECZENI REF. EGYHÁZ EGYIK RENDES LELKIPÁSZTORA, A TISZÁNTULI REFORM.
EGYHÁZKERÜLET LEVÉLTÁRNOKA, S A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEV. TAGJA.

ELSŐ ÉVI FOLYAM.

XII-dik füzet.

1870.

DECEMBER.

Révész Imre 1870. Decemb. 24.

DEBRECZEN,

NYOMATOTT A VÁROS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1870.

TARTALOM.

- Balogh Péter tiszántuli ref. püspök életrajza.** Balogh Ferenc. 583.
- II. Egy gunyirat a váradai ref. esperesség presbyterianus papjai ellen.** 1655-ből Szabó Károly. 590.
- III. Tárca.** Beszéd, melylyel a debreceni ref. collegiumi hittani önképző kör második évi pályfutása megnyitott. Balogh Ferenc. 598. — C. H. Spurgeon életrajza. Könyves Tóth Kálmán. 606. — Vitnyédi István levele Pálffy Pál nádorhoz, közli Garády. 609. — Nagyar B. és Kovásznai P. presbyterianus papok reversalisa. 611. — Böszörményi semigenerális zsinat. 612. — Nagyobb református iskolák a XVII-dik század elején Dunától. 613—614.
- IV. Egyházi krónika.** Franciaország: strassburgi protestánsok nagy kárai. Angolország: Templomok száma. Egy dogma feletti tépelődés. A szabad keresztyén egyet feloszlása. — Észak-amerikai egyesült államok: Hitvalláshoz ragaszkodás. Unitariusok. Rom. katholicizmus. 614—616. Izraeliták száma a földön. 616.
- V. Iskolaügyi tudósítások.** Békési ev. esperesség. y. y. — Szarvasi főgymnasium. Debreceni önképző társulat. 617—621.
- VI. Iskolaügyi krónika:** Németföld: tanítók a háboruban; felekezeti iskolák; reál humanisztikus képzés. Ausztria: surlódások. Északamerika: Nagyszerű alapítvány. 620—621.
- VII. Rövid irodalmi szemle.** Dittes, Erziehung u. Unterrichtslehre. Schrader Erzieh. u. Unter. Lehre. Gruber, Kindergarten. Danko, Sylvester Erdősi. Hátsék, Térkép. Szeberényi L. Gyámint. beszéd. Aigner kiadványai. Kis Ujság. Fröbel. Erdélyi protest. Közlöny. 622—626.
- VIII. Különfélék:** Balogh P. temetése. Gaduly L. s Zsedényi nyilatkozatai. Községi iskolák az evangelikusoknál. Sárospataki főisk. Celder számadása. Erdélyi szászok. Községi isk. tanítók jogi helyzete. Tardy S. ur okleveleket ajándékoz. 626—630.
- IX. A bécsi protest. theologiai fakultás köréből.** Eredeti tudósítás. 630.
- X. Tisztelt olvasóinkhoz az év végén;** Szerkesztő. 631.
- Melléklet.** Hittérítési tudósítások.

MAGYAR PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI FIGYELMEZŐ.

Tizenkettedik füzet.

1870.

December.

I.

tiszántúli ref. püspök életrajza (1792—1870.)

A magyar ref. egyház e kitünő bajnoka született 1792-ben február 12-én, Szathmármegyének Nábrád nevű helységében; atyja István egyszerü polgári állásu de nemes származásu vala; az elemi oktatást szülő-földjén nyerte; 1804-ben s így 12 éves korában a debreceni kollegium növendéke lett, hat év alatt a középtanodai osztályokat futá meg kitünő sikerrel; 1809-ben lépett át az akadémiai felsőbb pályára, melynek szinte igen kitünően végezése után 1815-ben a középtanoda 2-ik osztálya köztanító-jául alkalmaztatott; 1818-ban a karcagi ref. tanoda igazgatóságára hivatott meg, hol a „syntaxistáktól kezdve a logikusokig“ való osztályokat vezette, tanítványai száma évenként 50—60 közt levén; itt páratlan kitartása és kedvelt egyénisége által az előljárók feltünő méltánylatát vivta ki maga részére.

Három évi igazgatósága után 1821-ben-külhatás következtében, mit alkalmasint az akkori egyházi éles viszályok szemlé-

lete gyakorolt rá, új pályára lépett s Pozsonyban királyi táblai jegyzőnek esküdt fel. Az egyház elvesztendő vala őt.

Csakhamar azonban a keblében rejlő szent szikra lángra lobbant megint, s mintha láthatlan kéz intette volna: odahagyá a politikai tért, s többé meg nem rendült határozattal a vigasz-osztó lelkészi pályára lépett vissza, ennek első jeléül, a magasb ismeretek utáni dicső szomjtól is indítatva, a bécsi prot. hittani zsenge intézetben töltött el egy évet, a mostoha hazai viszonyok miatt a nagy-hírű külföldi prot. egyetemek felkeresésétől eltartóztatva levén.

Egy év mulva, 1822. márc. 5. a nagy-szalontai népes egyház hívta meg Szakács Mihály lelkésze halála után, ideiglenes lelkipásztorul, csakhamar kinyervén a hívek közszeretetét, rendes lelkipásztorul igtattatott be 1823-ban. Tíz év mulva már, 1832-ben okt. 27. ugyanazon egyházmegye esperesteül (előbb prosenior címmel) választatott meg.

Házassági életre lépett Fónagy Zsuzsánnával 1824 máj. 6., első fiát Imrét 1829-ben veszté el; 2 dik szinte Imre nevű fia születése után 1831 november 4-én ragadta el oldala mellől a hű nőt a kérlelhetlen halál; családi életének e boruját, életben maradt egyetlen fiának szép növekedése varázslá derüre át.

A lelkészi és esperesti hivatalt 33 évig öntudatos erélylyel részletekig menő érdeklődéssel vitte épen hazai történelmünk legérdekesebb és legváltozatosabb korszakában 1822—1855 ig. A néma szenvedés és kínos vergődés zord éveiben 1849 után szívós kitartása csak acélosodott, reménye izmosodott, válla erősödött a nyommasztó terhek alatt, anyira, hogy midőn elkövetkezett a megpróbáltatás edzett kebelt igénylő ideje, mint bajnok állhatott elő.

Épen mikor a magyar prot. egyház önkormányzatának még megzsibbasztására készülöben voltak az új békók, hunyt el a tiszántúli tevékeny superintendens Szoboszlai Pap István, 1855. aug. 14. Az egyházkerületi közgyűlés az elhalt főpásztor helyére, miután az egyházkerületi főjegyző is elhalt, mint legidősb esperest Balogh Pétert állítá helyettesül, s ő a lelkészi és esperesti tisztt mellé nem vonakodott, bár már 63 év nehezedett vállaira, — a 3-dikat is felvállalni, fényes tanujeleül annak, hogy a teen-

dők halmozódása csak fokozza az erős lelkeket, 1855. okt. 6. elnökölt legelőször mint „helyettes superintendens.“ A zord idők is ekkor köszöntöttek be. A protestantismus láthatára fokunkint borúlt, a vérsfelhőkből 1859-ik év sept. 1 én fenyegető villámkinnt csapott le az egyházügyi hires bécsi nyilt parancs (patens), mely a magyar alkotmány utósó bástyáját, a magyar prot. Sion százados szabadságát látszott végromlással sujtni.

Elnökölt bátran az ezt követő első egyházkerületi gyűlésen 1859. okt. 8. s aláírta nevét az itt kelt folyamodó felterjesztvénynek, melyben kimondva lett, hogy az egyházkerület nem fogadhatja el a nyilt parancsot, sőt a felséget annak megszüntetésére s a prot. egyháznak az 1848 előtti törvényes állapotba való visszahelyezésére kéri fel. — Elnökölt az 1860-dik évi jan. 11-ki nagyszerű és enyészhetlen emlékü egyházkerületi gyűlésen, mely a résztvevők ezrei miatt, — be nem fogadhatván azokat a főtanodai gyűlésterem, — a debreceni kistemplom bóltozatai alatt tartatott meg. Siri csend között hangzott el az akkori absolut hatalom hivatalos közegének gyűlést szétoszlátó merev parancsa. Elérkezett a történelem terén azon válságos s a szentügy sorsát sokszor századokra eldöntő nagyszerűen komoly pillanat, mikor az igazság mellett vértanui szilárdsággal meg kell állni „inkább istennek engedelmeskedni, hogy nem mint embereknek.“ Az egyházkerületi erős férfiak lelki támaszul az elnöki szék körül csoportosultak, s az egész magyar prot. egyház, mondhatni a nemzet szemei az elnökre függesztettek: és ő hivatásának magaslatán megállt mint ujkori Péter, azaz kőszál, — és el nem hagyá helyét, nyáját, s a szent küzdtert, bár börtön és elhurcoltatás látszott egyelőre a kitartó szilárdságot nyomba követhetni-¹⁾

¹⁾ Álljon itt e nevezetes gyűlésről néhány töredékes jegyzet, melyet az napon emlékezet után papírra tettem. „Reggeli 8 órakor rendes istentisztelet után anyira megtelt buzgó hivekkel a kistemplom, hogy a pontban 9 órakor érkező superintendens és egyházkerületi tagok alig férhettek be. Esperestek és seggédgondnokok az urvacsora-szék korlátai között fogtak helyet. Balogh Péter magasztos imával nyitá meg a gyűlést, mondván többi közt: „Nagy Isten! ki erős vára valál atyáinknak minden nyomorúságaikban: adjad most is a te szent lelked bátorító kegyelmét, hogy azokról gondolkozzunk, melyek a te fiad vérén megváltott

Az evangyéliomi egyház szabadsága melletti e hűség maga oly jellemvonás a szilárd férfiú életében, mely a történelem által örök emlékül jegyeztetett fel. A szilárdság e tényével az egész egyház tiszteletét, az utókor háláját biztosítja maga részére. Tagjává választatott azon országos prot. küldöttségnek, mely a trón elé vala nyújtandó az egyetemes magyar protestáns egyház kérvényét.

Ugyanaz évben csakugyan visszavétetett a nyílt parancs, az igazság melletti kitartás diadallal koronázott. Az egyházügy tántoríthatlan bajnoka pedig közakarattal a tiszántúli ref. egyházkerület 40-dik püspökévé, egyszersmind pedig a debreceni nagy-

egyházad javára valók. Hajtsd a fejedelem szívét azokra, melyek a te néped megmaradására szolgálnak. . . .“

Ezután a gyűlést megnyitá: „mély tisztelettel hajlok meg e fényes gyülekezet előtt; tisztelem kinyilvánítása után tudomásra juttatom, hogy a mult októberi gyűlésben elhatározott s mai nap összejött gyűlés betiltatott, alázatosan esedezem, méltóztassék a felelősséget erőltlen vállaimról a főtisztelendő superintendens a maga vállaira venni át.“ Az elnököt félbeszakítja a királyi biztos, aki a magas kormány nevében a gyűlést minden hivatalos tárgyalástól eltiltja, s azt azon reményben, hogy engedelmeskedni fog, szétoszlásra szólítja fel.

Balogh Péter válaszol: „a kormány nevében itt előadott nyilatkozatot tisztelettel meghallók, én a felelősséget a f. t. superintendensre teszem, kérem méltóztassék a tárgyban nyilatkozni.“ Egyetemes felkiáltás: a gyűlést megtartjuk s a felelősséget elvállaljuk.

Az egyetemes nyilatkozatot Tisza Kálmán tolmácsolja. „Nem egyébért emelek szót, s nincs egyéb célom, mint ezen tisztelettel de egyszersmind fájdalommal vett betiltást fogadó közérzelemnek szavakat adnom. . . . Közbevág a K. biztos: Előre figyelmeztetem a tisztelt gyűlést az engedetlenség komoly következményeire, én bevégeztem teendőmet, ezennel távozom.“ „Helyet neki“ hangzott közösen, s a megnyitott sorok közt távozott. Tisza Kálmán folytatá szent higgadsággal „midőn tehát mondom, szavakat akarok adni az általános véleménynek, két okot hozok fel, hogy azt tegyük, mit mult gyűlésünkben határozánk: a) mindenekfelett mi a királyok királyának tartozunk legfőbb engedelmisséggel, tehát hitelveink megtagadása nélkül eloszlunk nem lehet, b) Sokkal nagyobbak kell lenni a fejedelem iránti bizalmunknak, hogysem meghagyjuk magunkat ingattatni egyes hivatalnokok által akkor, midőn isten, igazság és emberiség mellettünk van. — Eleget az, ha mi magunkat és tetteinket az uralkodókat is kormányzó nagy isten pártfogásába ajánljuk. Méltóztassék tehát határozatul kimondani, hogy a superintendens nem felette, de alatta áll a superintendensnek, s a felelősség nem őt, de mindnyájunkat illeti.“

Miután e határozat éjjelre fogadtatott, a heves-nagykunsági es-

multú egyház egyik lelkipásztorává megválasztott, s 1860. aug. közgyűlésen átalános örvendezés közepett főpásztori hivatalába ünnepélyesen felavattott.

Megérte a hazai alkotmányosság visszaállítását is, s ugy az alkotmányos kormány, mint a királyi felség is kitüntetést adandó a törvényes szabadság érdekében, az egyház és iskola szolgáltatásában tanusított érdemeinek, 1867 július 16-án őt a Lipót lovagrend keresztjével diszította fel.

Az új korszak kezdetétől fogva főleg, gondoskodásának fő-tárgya a debreceni anyatanoda lön, ennek nevezetesen ugy szellemi, mint anyagi felvirágoztatása. Az egyház meg vala mentve,

peres indítványozá: alakítsuk presbyterivé a gyűlést s legidősb segédgondnok gróf Dégenfeld Imre ur foglalja el az egyik elnöki széket.

A méltóságos gróf örömmel s éljenek közt foglalja el a társ elnöki széket.

Balogh Péter üdvözi a társelnököt: „Jól esik lelkemnek, hogy kor miatt roskadozó vállaim mellett üdvözölhetem azon ügy-buzgó férfit, ki zental velem kezét fogva működendik a vallás oltáránál.“ (Éljen), s most térjünk át a gyűlés rendes tárgyaira, nevezetesen olvastassék fel a Nagyváradról f. hó 4-ről hozzám menesztett praesidialis.“

Révész Bálint főjegyző felolvassa azt magyar fordításban, tartalma ide megy ki: A convent meg nem engedtetik, az ülést megtartani nem szabad. — Az erre 5-én kelt superintendensi szép válasz szinte felolvastatott, mondván benne többek közt Balogh Péter: „Valamint nem ő rendelte meg, ugy meg sem gátolhatja a gyűlést, annyival kevésbé tehetné ezt, mivel ha megszűnt a kormány előtt a Tiszántúli superintendencia, ugy ő is megszűnt superintendens lenni.“ (Éljen! Éljen!)

Ennekutána a helyettes superintendens e válaszára érkezett jan. 9-ki praesidialist olvassa főjegyző, ebben legkomolyabban szemére vetetik Balogh Péternek, amiért élni mert a betiltás után is a „tiszántúli“ címmel, meghagyatik, hogy e cimet viselni többé ne merészelje s a gyűlésben megjelenéstől tartózkodjék.

Balogh Péter „méltóztatott megérteni, hogy ismételve, szigoru parancs által vagyok eltiltva egyénileg részt venni a gyűlésben. Én mindenkör hódolattal teljesítém a gyűlésileg hozott határozatot, most nagy feladat áll előttem, kérem méltóztassék a leiratra való felelettől engem feloldozni és védeni.

Cs a n á d i S á n d o r bihari segédgondnok felel: „Tisza Kálmán felszólalása után kimondatván, hogy minden felelősséget a gyűlés vállal magára, legyen elegendő ez f. t. ur megnyugtatóására. Most pedig mindek előtt a következő ülés határidejét kérem meghatározatni.“ — A gyűlés határidejeül april 20-ka tüzetett ki.

Erre következtek az egyes tractusok nyilatkozatai a csatlakozás kérdésében. Először is D a r ó c i, heves-nagykunsági esperes nyilatko-

uj életre képesítve, most már annak egyik erős oszlopát, az anyaiskolát kívánta külsőleg bensőleg szilárdítani. Előbb is az e század elejétől fenálló kollegiomi épület fedelének teljes megújítását s az egész épület kidiszítését vitte ki buzgó erélyvel a jóltevők segélyre sietése mellett 1861-ben. — Az 1865-ki áprilisi közgyűlésen indítványozá a megromlott ó épület újbóli felépítését. Az eszme hőnfogadtatott s megbízás folytán ő bocsátá ki 1868. május 21. az építés létesíthetése végett adakozásra hívó szózatot, azon óhajt fejezvé ki, hogy „sirfelé hanyatló élte késő estéjén hadd láthassa meg az új tanépület ormán lengeni a győzelem zászlaját.“

Elérkezett az 1870-dik év május 5-ike, mely napon nagy

zik „92,000 lélek képviselőivel együtt nyilvánítom újra, hogy egyházaink e superintendentiától, — hol főiskolája, multja, mindene van, elszakadni nem akar, nem is szakaszthatik el.“ — Sorba és hasonló szellemben nyilatkoznak a máramarosi, beregi és békésbánáti esperestségek, békési, h.-m.-vásárhelyi, makói egyházak.

Balogh Péter örömmel constatálja, hogy buzgóság teljes egyházaink rendre kijelenték, miszerint elszakadni sem kedvök, sem akaratak nincs. (Éljenek!) Ezután a megürült helyek töltettek be, feleskettetett ünnepélyesen Bakcsi László a beregi egyházmegye esperestévé, beköszönő beszédében kiemelendő: „Nagy horderejű azon hivatal, melyre választattam, s bár legyen szuró tövis is a pályabér, életem is nem drága, csakhogy elvégezhessem a rámbizottakat hiven. — Vallásom és nemzetemért — Pállal szólva átokká is kész leszek válni.“ — Miskolczi Lajos érmelléki új segédgondnok esküje után így szólt: „Ha oly igen sok teendője nem volna a superintendentiának, hosszasan beszélnék, most csak annyit mondok: vallásomhoz s annak historiai multjához hű maradok.

Átmentek a gyűlés legfőbb tárgyára az októberi felíratra küldött ministeri leíratra, melynek veleje az volt „a felterjesztés nem vétetik tekintetbe,“ s az erre adandó válasza. A leírat felolvasása után a főtiszteletű elnök szólt „e választ nem bocsátottam ki, nem akarván az egyházkerület elébe vágni; de miután a magas kormány velünk polemiaiba bocsátkozott, vegyük a bátorságot magyarázó felelet-küldésre. A felelet vázlatát, eddigelé javaslatot, kívánják-e meghallgatni?

A felírási javaslat olvastatott fel. Felsőleges nyilatkozványa ez a magyar egyházi öntudatnak. „Mi a törvény és igazság terén állunk — a főkéres ebben pontosul, — újra kérjük, hogy mult októberi gyűlésünk-ből felterjesztett folyamodványunk pontjait méltóztassék megadni ő Felsőge, így érhetvén célt csak a legfőbb jó akarát.“

Újfalussy Miklós segédgondnok indítványozá: „E felírat oly szép tapintattal és tartalommal van kidolgozva, hogyha a magas kormány meg akar hajolni az okok előtt, lehetetlen, hogy azokat tekin-

ünnepélyességgel ő maga, már roskatag tagokkal, tette le az alapkövet. Ekkor mondott imája tekinthető utósó legmagasztosabb nyilvános cselekvényének. Örömkönyeket hullatott az új kövek felett, s maga is jó példával ment elé az adakozásban, sőt megemlékezett ugyanekkor a magyar ref. egyház megszilárdítója és szervezőjéről, nagy elődéről Mélius Péterről is, kinek emléket állíttatni szinte keblének egyik forrón táplált vágyakozása vala, ezért tartatta meg 1867. február 24-én a Helvét hitvallás bevételének 3 százados évfordulati ünnepélyét a debreceni kollegiom imatermében.

Végre midőn megengedte húszolgálatának jutalmául az isteni gondviselés, hogy meglássa az új tancsarnok falainak ma-

tetbe ne vegye: terjeszszük fel hát azt betüröl betüre, mint 3 millió alattvaló kívánatát. (Helyes!) Mégpedig mindkét úton: rendes és különségi úton.

Domahidi: a felirat kinyomatását indítványozza, mondván: „nem akarhatja ő Felsége, hogy őseinkhez hűtlenek legyünk, öntudatunk kelne fel e bűn ellen, ezért mi fel nem áldozhatunk jogainkból semmit.“

A főtiszteletű elnök indítványára felolvastattak — hogy jegyzőkönyvbe vitessenek — a tractusokból küldött képviselők nevei. Ezerre is felmegy számuk, (folytonos éljenzés a nagyobb és ismertebb nevek hallására.)

Több rendbeli ügyek tárgyalása után, a gyűlés végén, mikor a lelkesedés, túlleven az előbb szorongó aggály érzeten, a tetőpontra hágott, Csánádi Sándor indítványozza: „Szavazzassék köszönet azon főtisztelendő elnöknek, ki nem figyelve a kormány törvényellenes rendeletére, alkalmat adott nekünk, hogy sérelmeink orvoslását Ő Felségénél eszközölhessük. Övé legyen a dicsőség!“ (Szünni nem akaró egyetemes éljenzés.)

A meghatott főpásztor többi közt mondá: „Istenre háruljon minden dicsőség! Köszönöm a f. t. superintendentia kegyeletes nyilatkozatát. . . Életem estéjén állok s valamint eddig, mig itt állhattam, és szolgálhattam, temmit nem kíméltem, ugy ezután sem húzódom vissza. (Éljen!) Dicséretet mondok a magasságos istennek, hogy minden magyar testvéreink keblébe kegyelmet és vallási öntudatot adott, melyet tanusit e fényes gyűlés, melyhez hasonlót nem mutat egyházkerületünk történelmének lapja. (Éljen!) Példa ez, mily ereje van a vallásnak! Minden tagnak kívánom: adjon isten békét a hazának, a nemzetnek és felekezetünknek; jó akaratot a fejedelem és alattvalók közt, hogy egyházunk fennmaradhasson és virágozhassék mind az időknek végéig.“ — Az egész gyűlés — lehetek öt hat ezeren jelen mindössze — egyhangulag dörgé, a bóltozatot megreszkettetőleg rá az ament és éljent. A gyűlés $\frac{1}{2}$ 1-re véget ért e napon.

gasba kelését, hosszas gyengélkedés után, lelke sajátságos vidámságát és nyugodtságát mindvégig megtartva, 1870-ik év nov. 23-án kevés perccel 6 óra előtt estendett e földi világból jobblét hazájába csendesen költözött át életének 79-dik, lelkipásztori pályájának 49 dik, rendes püspöki hivatalának 11-dik évében.

Temetése nov. 26-án délelőtti 10 és délutáni 3 óra közt ment végbe a végtisztesség tételére megjelent részvevő hivek ezrei jelenlétében. A kollegiomi ifjuság — mely az elhunyt ősz főpásztorban jóakaratu édes atyját tisztelte, — s minden ünnepélyes alkalommal sietett is kimutatni iránta fiui ragaszkodását, egész testületileg gyászfátyolt ölte s azt az év végeig hordani elhátárá.

A történelmi fénypontra emelkedett ősz főpásztorra és fenkölt lelkü környezetére valóban találólag illik a temetési gyászbeszéd vezér igéje „Monda neki (Jézusnak) Péter: Ha meg kell is halnom veled, meg nem tagadlak tégedet. Hasonlatosképen szólanak a többi tanítványok is“ (Mát. 26, 35) **Balogh Ferenc.**

II.

Egy gúnyirat a váradi ref. esperestség presbyterianus papjai ellen, 1655-ből.

A magyar reformált egyház kebelében a XVII-dik században hosszas és erős küzdelem folyt a presbyterianusok és episcopalisok közt. Amazok, a protestantismus haladási elveinek hivei s az egyházi kormányzás terén az ezen elvekből önkényt folyó reformok buzgó sürgetői, az egyház szervezetét az ősi democraticus alapra törekedtek visszahelyezni; míg emezek a magyar reformált egyháznak, különösen az erdélyi ref. fejedelmek hatalmas befolyása következtében aristocratico-episcopalissá fejlődött szervezetét buzgólkodtak föntartani. Ezen küzdelem mindeddig részletesen meg nem irt történelméhez szolgáltat némi adatokat az általam ezennel közlött gúnyirat, mely gyéren előforduló eféle irott emlékeink közt bizonyosan ritkítja párját.

E gúnyirat eredeti fogalmazványa, melyet egykor szerzője „Pasquillus“ címmel valamely birtokában volt 8 rét könyvhöz kö-

tött 3 tiszta levélre irt, az erdélyi muzeum kéziratárában van, hova a nagymélt. gr. Mikó Imre által ajándékozott becses irományok között jutott.

Érdekesnek láttam azt e folyóirat olvasóival egész terjedelmében közleni, reményelve, hogy az olvasó e gúnyirat izlést és illemtet sértő némely kifejezéseit, ha velem együtt kárhoztatja is, mint azon kor gondolkozás módjának nemcsak ily téren, hanem még komoly tudományos vitairatokban is bőven található visszautkrözödését, történelmi szempontból fogja tekinteni.

Különösen érdekesnek találom ez iratot, az egykor igen virágzó váradi esperestség történelmére nézve, amenyiben számos adatot találunk benne arra, kik vóltak e gúnyirat keletkezésekor (1655 ben) a váradi egyház papjai, a váradi népes iskola tanárai s az esperestség tekintélyesebb presbyterianus papjai. Ezek életrajzaihoz jónak láttam, amenyire forrásaim engedték, némi jegyzeteket szolgáltatni, melyeket azon egyházmegye multjának buvárlói az azon vidéki egyházak irományaiból bővebben kipótolhatnak.

Jegyzeteimből kétségtelenül bebizonyíthatónak hiszem, hogy gúnyiratunk csak 1654 után s 1656 előtt kelhetett, amenyiben benne Enyedi Sámuel, ki a külföldi egyeteméről 1654-ben tért vissza, már Váradon szerepel, Kisfalvi Tamás pedig, ki 1656-ban boros-jenei pap és esperest vólt, még mint belényesi pap van említve. Még bizonyosabban meghatározhatónak tartom ez irat keletkezési évét abból a körülményből, hogy benne a „tavaly“ történt napfogyatkozásról van szó, mely csak az 1654-diki évi nagyszerű napfogyatkozásra vonatkozhatik. S épen ezért nem is kétkelkedem gúnyiratunkat határozottan 1655-re helyezni.

Ami a magát megnem nevező szerzőt illeti, róla bizonyosan csak annyit tudhatunk, menyit magáról a végső versben közöl, hogy tudniillik a váradi scholában lakott, s ott az iskola közös asztalánál étkezett. Gyaníthatjuk azonban, hogy az általa gúnyolt Tarpai András és Enyedi Sámuel tanárok hivataltársa vólt; mert egy ifju tanulórol vagy segédtanárról alig tehetnők föl azt a mérészséget, melylyel gúnyiratunk a váradi egyház összes papjai s két tanára és az esperestség legtekintélyesebb papjai ellen kikel.

Pasquillus.

Magyarok, jámborok, szómat meg halljátok,
 Kik Pannoniában telepedvén vadtok,
 Erdély s Magyar Országban kik el oszlottatok,
 Kérlek beszédemet most meg hallgassátok.

Az üdők el multak, mindenek változnak,
 Még az csillagok is egekben bujdosnak,
 Nap és hold egy más közt gyász ruhát hordoznak,
 Azok is minékünk ugyan praedicálnak.

Nem régen az szép nap az ég közepiben,
 Meg sirata minket szomorú köntösben,
 Világát elhagyá mind szinte dél színben,
 Hogy tanulnánk tülle, lennének meg térésben.

Mit példázzon a nap, nem világi dolgot,
 Hogy ha meg forgatod az sok irásokat,
 Akarja mutatni az sok ujságokat,
 Az Christus aklyában sok találmányokat.

Másodszor jelenti ez világnak végét,
 Amaz rettenetes napnak el jövését,
 Az Christus színének hamar jelenését,
 Mind az egész földnek az ő vétkes terhét.

Ezek mind meg esnek hamar üdő mulva,
 Mint az nap mi nekünk tavaly meg mutatta,¹⁾
 Prophéták írása mint azt bizonyítja,
 Az üdő folyása ugyan azt kiáltja.

¹⁾ Az itt említett nagyszerű napfogyatkozás az 1654-dik évi volt, melyről az 1655-dik évre szóló váradi kalendáriomban (az erd. muzeum könyvtárában) ezt olvasom: „Ha amaz elmúlt esztendő béli nagy és ritka napban lött Eclipsis az ő ártalmas és hatható operatiojával a mezőket és hegyeket meg nem vesztegette volna, most bővebb esztendőt remélhetnénk, de az igen megszárazstván és soványítván a földet, féltő hogyha nem közönségesen is, de némely helyeken a gabonának szük vólta ismét meg ne szomorítsa az embereket.“

Szent Pál mint meg mondta, szakadások lesznek,
 Utolsó időben ezek mind bételnek,
 Mint mostan immáron sokan el tévedtek,
 Az Christus aklyából ki térni készültek.

Ilyen volt Blandrata, Dávid Ferenc apja,
 Ki Szamos-Ujvárbán Erdélyben rothada,
 Minden eretnekek ez széles világban,
 Valakik voltanak hűt változásában.

Ilyenek mostan is bővön találatnak.
 Kik nagyrészent immár szakadásban vadnak,
 Szeginy hazánkra is még fegyvert hozhatnak,
 Neveket is renddel meg mondom azoknak.

Elsőben Váradon fekszik ennek háрма,
 Az várbán negyedik kigyók kövjt fújja,
 Borsai, Magyarai, Kovásznai, Szikra,
 Beszéllik, rövid nap hogy meg gyúl az fáklya.

Szikra áspis módra fiait szoptatja,
 Fraus meszelyével szüntelen itatja,
 Rút mérges kölykeit mardosni tanitja,
 Valakik hol vadnak széljel ő alatta. ¹⁾

Kovásznai Péter olyan mint vipera,
 Ki mérgét, mikor fél, hütével le rakja,

¹⁾ Várad Szikra Istvánt (Stephanus Szikra Varadiensis) a várad egyház papjai közt emliti Ember Pál. Lásd: Lampe, Hist. Eccl. Reform. in Hung. et Trans. 637. l. Szerzőnk szavaiból azt merem következtetni, hogy ő akkor, midőn e gúnyirat kelt, a biharvármegyei vagy más néven várad egyházvidék esperestje vólt. — Igaz, hogy Ember Pál őt a várad esperestek sorában nem emliti, hanem 1651-re Debreceni István várad papot, ezután Komáromi István telegdi papot, s 1661-re Kisfalvi Tamás szalontai papot hozza föl esperestekül, Lampe nál e. h. 636. l.: azonban ha tudjuk, hogy a várad esperestség anyakönyve a kurucz-világban 1704-ben a rácok dulása alkalmával elpusztult, s Ember Pál ezen egykor 125 egyházból állott népes egyházmegye egyházait is csak egy öreg pap gyenge emlékezete után igen hiányosan irhatta össze e. h. 634, 635. lap, az esperestek sorát pedig csak úgy állította egybe, ahogy tudhatta, nem tarthatjuk különösnek, ha Szikráról, mint várad esperestről, adat kezéhez nem jutván, 1651 és 1661 között, említést nem tett.

Szokmár Némethiben tudjátok mint jára,
Akkor meg esküvék, s ismétlen fel szítta. ¹⁾

Magyar Benedek basiliscus kigyó,
Ki tekintetivel sokakat meg fojtó,
Jenőbül, Tályárul ki csapták mert költő,
Mérgei gonoszok, tudománya sem jó. ²⁾

Borsai borsoló borsolja konyháját,
Azt tudja, hogy végben viheti szándékát,
Deformálta ez is jámbor kapitányát,
Judás mellé társul hittel adta magát. ³⁾

Samuel Enyedi mi közöttünk exlex,
Indoctus medicus, optimus carnifex,
Nám ő is olyan lett, mint a zavaros fex,
Az vérontók között mi nállunk egyik grex.

Angliából hozott orvos Doctorságot,
Magyar nemzet közzé merő hóhérságot,
Mondják, oda fel is sok embert fel bonczolt,
Mi nállunk is immár ahoz hozzá fogott. ⁴⁾

¹⁾ Kovásznai Péter Nagy-Ari Benedekkel együtt volt az utolsó két váradi ref. pap, midőn a török 1660-ban Nagyváradot elfoglalta. La m p e c. h. 637. l. — Később kolozsvári pap és erdélyi püspök lett.

²⁾ Szerzőnk Magyar Benedeket hibásan ír Nagy-Ari Benedek helyett, ki 1651-ben boros-jenei, később Várad bevételéig váradi pap volt; ekkor 1660-ban Kolozsvárra vonult. — Nagy-Ari Benedek mint író is ismeretes „orthodoxus Christianus, azaz: igaz vallásu kereszttyén“ című munkájával, melyet mint boros-jenei pap nyomtatott Váradon 1651. 8 r. — Fija Nagy-Ari József, Apafi Mihály erdélyi fejedelem nagyhirű udvari papja volt.

³⁾ Borsairól emlékezetet nem találván, keresztnevét sem határozhatom meg. Szerzőnk előadásából bizonyos, hogy Borsai Váradon a várbán volt pap, hol „jámbor kapitányát“ (Gyulai Ferencet) a presbyterianismus ügyének megnyerte.

⁴⁾ Enyedi Sámuel 1651—1653. a hollandi egyetemeken tanult, nevezetesen 1651-ben Utrechtben egy hittani és egy orvosi, 1652-ben Franekerben hittani s 1653-ban ismét Utrechtben orvosi értekezést tartott s ez utóbbival doctori rangot nyert. Visszatérván a hazába, 1654-ben az akkor igenvirágzó váradi iskola tanára lett, honnan 1660-ban, a város elfoglalása után Rhédei Ferenc udvarába Husztra vonult. 1664-ben enyedi tanár lett s ott tanította a bölcsészeti tudományokat 1669-ig;

Tarpai Váradon esperestséget vár,
Elméje Jenőben nagy szüntelenül jár,
Szép tudományával hogy abutál be kár,
De gyomrával köztök ő is egyik tatár.¹⁾

Csatáron túl Cséki késit köszörüli,
Szegény nemzetünket igen élesíti,
Veres bort magával nekünk akar szűrni,
De neki seprejét vissza fogjuk adni.²⁾

Bányai Telegden már vétkit dolálja,
Praesbyterium felől dolgait megbánta,
Kiért Székelyhidrul ugyan el is ugra,
Rühös barátihoz gyorsan mene vissza.

Szemeit kancsalság hogy neki el fogta,
Franekéra tudja, szemét hogy ki szúrta,
Maga is jól tudja, czigány mézen kapta,
Ki miatt plundráját paplan alatt hadta.³⁾

ekkor elköltözött papnak Alvincre s ott halt meg 1671-ben. Lásd: Weszprémi, Biogr. Medicorum Hung. et. Traŋs. Cent II. Pars. I. 54—58. l. — Szerzőnk szerint Enyedi Angliában is járt s onnan hozta orvos doktorságát, vagy talán helyesebben érte a bonctanban való jártasságát, melynek gyakorlását, mint akkor még külföldön is nagyobb részint gyűlölt s nálunk egészen új dolgot, szerzőnk hőhírságnak gúnyolja.

¹⁾ Szilágyi Tarpai Andrást (Andreas Sylvanus Tarpai) mint a váradi iskola tanárát éppen Enyedi Sámuel előtt (kivel gúnyiratunk keltekor együtt tanárkodott) említi Ember Pál, Lampénál e. h. 638. l. 1658-ban s.-pataki pap volt, honnan vitetett át, 1660-ban már az ungi egyházvidék esperestségét is viselte. S.-Pataki füzetek. I. foly. 366. l. Szép tudományát még gúnyiratunk szerzője is elismeri, kinek célzása szerint a boros-jenei papságra és esperestségre vágyott. Irodalmi munkáját csak egyet ismerek, mely ma a ritkább könyvek közé tartozik. Teljes címe: Libellus Repudii et Divortii Christiani, azaz: Az igaz keresztyének között, a megmátkásodott, és házasságban lévő személyeknek, egymástól való törvényes és helyes elválásoknak igaz tudománya; és az egyházi tanítóknak aszerint való praxisok. Melyet az Ur nevének dicsőségére, a hívek épületire irt és kibocsátott Sz. T. A. U. R. E. L. P. (Szilágyi Tarpai András Ungvári Ref. Ekklézsia Lelki Pásztor). Patakon. Nyomt. Rosnyai János által. MDCLXVII. eszt. 8 r. 91 lap. — Megvan az erd. muzeum, a debreceni és a s.-pataki ref. főiskola könyvtárában.

²⁾ Cséki (Czeky) csatári pap ismeretlen előttem.

³⁾ Bányai alatt bizonyosan Telki-Bányai István ér-

Komáromi István Máriában készült,
 Hol praesbyterium igen meg hidegült,
 Nem viheti véghez, miben eddig épült,
 Meg látjuk rövid nap hogy onnét ki perdült. ¹⁾

Pankotai Ferencz Szalontán csak hallgat,
 Mert ő fel nem talált hallgatásnál jobbat,
 Innovatorul nem beszélget sokat,
 De azonban ő is velek együtt mozgat. ²⁾

Kisfalvi Tamás pap Belényesben vagyon,
 Arra van nagy gondja, hogy malma forogjon,
 Szép tiszta buzából köve lisztet járjon,
 A többivel együtt tömlő sipot fújon. ³⁾

tendő, ki 1654-ben Franekerben tanult s azon évben nyomatta ki Amestius „Angliai Puritanismus“ című munkájának magyar fordítását, Utrechtben 1654. 12 r. 40 l. Ajánlotta e könyvecskét Komáromi János szántai papnak „Franekerában 1654. esztendőben, Pünkösdhava 20. napján. Telki-Bányai P. István.“ — A szerzőnk által gúnyosan említett franekéri kaland csak ő rá vonatkozhatik. — Szerzőnk szerint Telki Bányai István előbb székellyhidi s e gúnyirat keltekor telegdi pap volt.

¹⁾ Komáromi István mint telegdi pap adta ki Váradon 1651-ben az Uri imádság predikációkba foglalt magyarázatját, ajánlva Kaproncai István özvegyének Pataki Juditnak „Telegden, 1. aug. 1651.“ — Ember Pál őt mint telegdi papot, egyszersmind a váradi egyházvidék esperestjéül említi, Debreceni István és Kisfalvi Tamás között, kik közül az elsőt 1651-re, a másodikat 1661-re írja esperesteknek. *Lampénál* e. h. 636. l. — Ugyanő e. h. 638. l. Komáromit a váradi tanárok sorában is említi mindjárt Szilágyi Tarpai András és Enyedi Sámuel után. — Gúnyiratunk keltekor Komáromi már nem volt telegdi pap, hanem Máriában (Kis-Marjában) hivataloskodott, honnan bizonyosan később jutott váradi tanárságra.

²⁾ Pankotai Ferenc már 1650-ben is szalontai pap volt, amikor Vedelius Miklós franciául irt munkáját Pareus latin fordításából magyarra fordítva kiadta ily cím alatt: „S. Hilarius. Avagy: Mindenféle szomorúságoknak nevei ellen, sz. igaz és álhatatos öröme vezérlő Elmélkedés.“ Váradon. 1650. 12 r. 251 lap; ajánlva Jote György szalontai kapitánynak és Mike János főbíróknak 12 esküdt társával.

³⁾ Kisfalvi Tamás boros-jenei pap volt 1646-ban, mikor mint a b.-jenei egyházvidék egyik küldöttje vett részt a szathmár-németi-i zsinatban. *Lampe* e. h. 421. l.; mint boros-jenei pap és esperest van említve 1656-tól 1659-ig, mikor a törökök Jenőt elfoglalták, *Ú. o.* 640. l.; mint szalontai pap s a biharvármegyei (régebben váradi) egyházvidék

Mostan gyött bé hozzánk Igaz K. deák,¹⁾
 Kolosvárral jött ki, mert ott nem kívánták,
 Uj tudományáért Erdélyből ki tudták,
 De az váradiak Szalárdra tukmálták.

Csípi Csalányosi Ujlakon forgódik,
 Vén feleségére gyakorta kéredzik,
 Hogy bárány hust enni nem adhat, feddőzik,
 Az püspöki pappal egy moslékot iszik.

Diószegei Mátyás Biharra költözött,
 Kit nem régen az Ur Szent Jobrul ki üzött,
 Hogy az újítókkal egy tüznél fütözött,
 Kedvéből Rédei immár ki is vetett.

Ürögdön Nemei felette újító,
 Az szalkai pappal igen hűség tartó,
 Sülelmedi Bálint ezekhez hasonló,
 Nem tudok ki volna hozzájuk egyenlő.

Hentes Keresztszegben²⁾ kocsonyát árultat,
 Veszett bikát barátinak mészároltat,
 Köszvényes lábára hogy immár fel állhat,
 Hallgatóival új étkeket kóstoltat.

Tányér nyaló, Harsányban lakó Görgei,
 Alföldrül Balárul ki csapott Bürgözdí,
 Lám hozzád is immár el hatott az ízi,
 Az uj tudománnak méteit adó búzi.

esperestje fordul elő 1661-re. U. o. 636. l. — Szerzőnk őt az akkor igen tekintélyes belényesi egyház papjával ismeri, miből bizonyos, hogy gúny-iratunk 1656 előtt keletkezett.

¹⁾ Igaz K. (Kálmán) Kolozsvártt született s külföldi egyetemeken tanult. Egyideig mint segédtanár működött a kolozsvári ref. gymnáziumban, Porcsalmi András tanár mellett. — Az ezután névszerint említett biharvármegyei presbyterianus papok, kik a főntebbieknél bizonyosan kisebb tekintélyűek voltak, előttem ismeretlenek.

²⁾ Szerzőnk Keresztszeg-et ír, minek Keresztszeg kiejtés felel meg. Keresztszeg-nek írja e helység nevét Ember Pál is Lampénál e. h. 635. l. — Hogy ez a leírás és kiejtés hibás, bizonyos; mert ezen helynév a Keres vagy Körös folyó nevével s nem a kereszt-től származik.

Mondják az őrvendi papot hogy meg hízott,
 Belényesi uram szintén el dagadott,
 Csaknem szintén immár disznóvá változott,
 Mert az új vallásban igen sokat iott (ivott).

Szerenyei Péter Kerekiben lakik,
 Az praesbyteriumra erőssen esküszik,
 Az váradiakkal egy nyomon forgódik,
 Hidd meg hogy közülök ez is ki nem válik.

Bagoly szemű Szél-Pál Takács Komáromi,
 Ki csapták Jenőbül, mert azt nem érdemli,
 Gonosz erkölcséért jó hely bé nem veszi,
 Tudatlan, szemtelen, még is magát pöki.

Valakik Szikrának szárnya alatt vadnak,
 Egy üszögöt fúnak, együtt gyujtogatnak,
 Egy húron indultak, egy nótát dúdolnak,
 Mind együtt sípolnak, tánczolnak tombolnak

Irám ezt Váradon az scholában talpon,
 Mikor vacsorához készülnénk számosan,
 Igazán forgatám elmémet nagy bátron,
 Mig az étket látnám fenn lenni asztalon.

Közi *Szabó Károly.*

T Á R C A.

B e s z é d,

melylyel a debreceni ref. kollégiumi Hittanszaki Önképző-
 társulat II dik évi pályafutása megnyittatott okt. 21-én 1870.

Hittanhallgató urak, ifju barátaim! Ifjakhoz szólok, kik örökösei
 a szent tűznek, mely a szépre, jóra és igazra hevit, kik természettel sze-
 retik a világosságot és fényt. Ifjakhoz szólok, kik még tudnak lelkesülni
 az anyagiságot és földiséget fensőbb érték- és maradandóbb volta miatt
 uraló szellemi és eszményi tárgyakért, kik fel tudják fogni a különiséget

azon fény között, mit arany, ezüst, rang, bibor és drága kövek lehelnek, és azon fény között, mely a rabságból szabadult izráelt vándor-útján mint tündöklő oszlop vezette s Mózes arcán a tiz pontu örök törvény kiadásakor ragyogón ömlött el; amaz a világadta földi, — emez a hitadta isteni fény! Ifjakhoz szólok, kik sejtik, büszkék sejtetni, hogy a természetű nap és villany mellett és kívül van még más természetű világosság is, az t. i. mely korszakokat, évezredekkel világít be, milyen p. o. azon világosság, mely mint mennyei kijelentés a keresztyénséget szülte, mely Saulból Pál apostolt képezett s mely a bányász hajlékból Luthert, az alpesi viskóból Zwinglit állított elő.

Az első év lefolyt kezdetlegesen a kiseded társulat életéből, most állunk a másodiknak küszöbén, s midőn azokat, kik bátran és hevülettel csatlakoznak a hittani önképzés becsületes lobogója alá, mint felügyelő tanár üdvözlőném, engedjék meg, hogy lelköket három gondolkodásra méltó tárgyhöz kössem le néhány futó percig.

I.

Becses figyelmöket felhivom I-ör arra, hogy a hittan avatnancainak minő kül- és belkellékek megszerzésére kell törekedniök, *Külsőleg* mutassa meg a theologus ifju, miszerint oly pályafutó, ki öntudattal bír a feladat nagyságáról, a cél szentségéről. Egész magatartása, beszédmódja, külmegjelenése tüntesse fel, hogy magasztos érdek, az Istenország szolgálatában áll ő, legyen komoly zordság nélkül, lelkesülő, mégis nyugodt, szerény de nem szolgálai, különösen pedig kerülje a hánya-vetiséget, vadszilajságot, trágárságot, hiúságot, teljesen illetlen levén ezek oly egyénhez, ki a mulandóság düledékei közt az örökkévalóság nagy gondolatával tartozik foglalkozni. Emellett tudjon lemondani a játszítársaságok,- és lealázó élményekről szemben a kötelességgel, tudjon áldozni a munka szellemének, mégpedig ami fődolog, kitartóan, mert az erő titka nemcsak az egyesülésben, de a folytonosságban is rejlik.

A külsőnél főbb, mert ezt is ébren tartja, a *belső kellék*. Vonatás, szeretet, sőt teljes odaadás a választott tér iránt, honoljon a kebelben, ezek nélkül siker, vagy jobban mondva áldás, nem levén várható. Áldozni, az akadályokkal megküzdeni csak azért tudunk, akit szeretünk. Semmiféle intézmény fenn nem állhat tagjai szerető heve nélkül, így van ez az egyházzal is, mely isteni intézmény kiválólag értünk, emberekért van. S ha a görög és római pogány földi hazájaért és nemzetéért, ennek virulásáért élni és halni tudott: mennyivel inkább kell nekünk az isten országért, szeretettel munkálni tudni, mikor az egyház nem egy faj és földkerülethez kötött intézmény, de egyetemes ország, civitas Dei, s tag-

jai mint emberek, mint isten fiak világot befoglaló, egyetemes szeretettől dobogó szívvel ékeskednek.

Amely ügynök elszánt, áldozatkész papjai nincsenek, az halálhoz közeleg. Önök a ker. protestáns szentügy szolgálatára kívánják magukat szentelni, ezt teszi az, hogy theologusok, a tudat fekdjék szívkön. Határozottság, kitartás, egyenesség és bátorság, hit és kegyesség, legyenek azon lelkület kincsek, belkellékek, miket a lelkési pálya ez előtornáczában birtokba ejteni és megtartani törekedendnek. Önök vállaira is számol az egyház dicső ivezete, erősítsék hát magukat, itt a kedvező idő, itt a kedvező alkalom.

II.

Felhivom becses figyelmöket 2-szor arra, mit az öntelt mai kor alig akar észrevenni, hogy a vallásosság és isteni hit, egyént mint nemzetet, nemcsak ékesít, bóldogít, de a legnagyobb csapások között is fenntartani képes. Ez igazságot néhány történeti képben mutatom fel. Az ó kor nagy látnoka Sámuel, már mint gyermek a templomban lakozott, növekedett, s magaviselete tisztaságával megszegyeníté a főpap hiábavaló fiait. Mint az ur szolgája bűnbánati könyekre indítá, az erkölcsrontó bálványzástól elfordítá s ujjászülte nemzetét, a hit és isteneszme ápolására látnok-képezdéket állított, szóval mint hitébresztő lelki erőt és emelkedést fuvalt hazája fiaiba, úgy hogy ezek a külellenséget is képesek lettek megtörni. A diadali emlék-oszlop (Eben-ezer) isten segélyét dicsőíté. Az istentől távolodás bünt, erőtlenséget, levertséget nemz, ellenben az istenhez közelítés — mit Sámuel munkált — új, rejtett hatalmat teremt. Nem a földtől, mint Anteus, de az égtől, mint Sámuel, nyerhetünk segélyt és erőt mindenkor. Ez az első képből vett tanuság.

A bús Jeremiás nemzete sír szélén állt, idegen járom alá bukkott, s a nagy szerencsétlenség, a haza elenyészte bekövetkezett, az életben maradtakra idegen -- földi fogság, a híres babyloni vizek melletti kesergés fellege borúlt. Az előbb kigúnyolt és börtönbe dobott látnok akkor is, mikor földileg, politikailag kedvező kilátás nem mutatkozott, derü sugár nem csillámlott: istenhez térést hirdet, ebben látja a szabadságot, az elenyészett hon újra épülését, s egy hü néprész diadallal való visszatérését. Ő a kétségbe nem esés merészségét, a honalkotás elemeit a vallásos jellem visszahódításában rejteni tanítá. És Jeruzsálem újra felépült. A hazátlanságnál még óriásabb csapás az isten nélküliség, im ez a 2-dik képből vett tanuság.

Alexandria sziklajellemű püspöke Athanasius a meggyőződést erőszakolni akaró római császárok előtt meg nem hajolt, az egész akkori világ divatos nézete, s óriás többsége dacára, mitsem hajtván

a muló népszerűség hervatag koszoruira, egyedül védte a Krisztus tus ügyét, öt izben ment száműzetésbe, és soha meg nem rendült. Utózára is püspöki székhelyén hunyt el s ügye diadalának biztos előjeleit szemlélte. Állhatatosság a sirig, meg nem rendülés az általános ingadozás közepett, nyugodt lelki tudat a hányatások tengerén, bizalom az isten örök kegyelmében — im e képből vont tanúság.

Egy Kálvin lehetlennék látván az evangyéliomi világosság ügyét szolgálai saját hazájában a véres üldözésben nyilvánult kormányi és papi kettős zsarnokság miatt, — önkényt bujdosásba megy, elhagyta földi honát, új központot és munkatért teremte magának, új elveket szilárdít meg, melyek egyike, a presbyterianismus, az ujkori népszabadság egyik sarkkövévé vált. Szolgálai tudni istenügyének s ezáltal az emberiségnek a legzordabb időben is, ez a felséges tanulmány Kálvin életéből.

Midőn Angliában a Jakabok alatt a presbyterianismus, mint a szabad önkormányzás elve, üldözéssel találkozott, a puritánok, a „vándor apák“ (Pilgrim Fathers) bibliával kezökben, evangyéliomi hittel keblökben, nem türve a lelkiismeretjog megszorítását, átkeltek az oceánon, s a dicső szabadsághont, Amerikát alapíták meg. Isten, evangyéliom, erkölcsiség, imé a szent elemek, melyek új hon alkotásra képesítik a keresztyéneket. Avagy magyar hazánk szabadsága kivivásában, létele fenntartásában, nem nagy szerepe van-e a bibliás nemzedéknek, az evangyéliom lobogóját lengető Bocskay, Bethlen és Rákócyaknak?

Szeresd anyádat, szeresd hazádat, a családi és hazafiai parancs mellé életszabályul kell még csatolni: Szeresd egyházadat. Ez a mi feladatunk is, s ha ezt lelkesítve valósítjuk, meg fogunk állani a földön, bárhová vessen a végezet. A keresztyén ember élete örök, a sir csak átjárat a muló létből az el nem mulóba, a tünöböl a tünhetlenség.

III.

Felhivom végül önök becses figyelmét arra, mi jelen korunkban kiváló fontosságot és sulyt érdemel, s ezért legtovább időzőm rajta, nevezetesen: a vallásos érzetet, és egyházi tudatot erősíteni és fejleszteni kell magunkban. Nem elég magyar anyától születni, neveltetni is kell magyarnak, mert külföldies és kosmopolitai nevelés a jellemet elszintelenítheti, — A hazafias érzelem ápolására fel is használtatik minden eszköz, nyelv, irodalom, történelem, költészet, nemzeti emlékek, ünnepek, intézetek stb. Bizonyára az egyház sem nélkülözheti az eszközöket, melyek által hű tagokat nevelhet, mert magának a keresztviznek bünhatása nincs, s egy prot. fiuból jézsuita nevelés alatt Pázmány Péter, más közegek közt meg Bethlen Gábor fejlehetik. Valamint jó magyarnak, vagy jó angolnak nevelhető valaki, a nélkül, hogy más nemzetbelit tisztelni megszűnne, a nemzeti és emberiségi

tudat közvetítő elsimitója a miveltség tartozván lenni: épügy nevelhető az egyén jó reformátusnak, anélkül, hogy más vallásfelekezetét gyűlölné, közvetítő arany kapcsul az evangéliomi szeretet szolgálván, anélkül, hogy keresztyénnek, embernek érezni magát megszűnne, hiszen a philadelphia és philanthropia épen a keresztyén-ség felséges szülőtte. Merjük állítani, hogy a protestáns elvek véd-szárnya alatt valódi hazafivá, emberré és miveltté nevelhető a nemzedék, mert a protestantismus nem ismer kizárólagosságot, egyedül üd-vezítő tekintélyhitet, mennyországgal kereskedést és anathémákat, sem zarnoki és papuralmi igazgatási alakzatokat, sőt épen ellenkezőleg a lelkiismereti, gondolati és vizsgálódási szabadság, népjog-tisztelet, tudomány-kevelés és művelés, a világosság terjesztése épen prot. vivmányok.

A prot. egyház tehát emberies szellemben nevel. A ker. jelleget természetesen fel nem adhatja, önmagához és eredetéhez hűtlen nem lehetvén, de meg a lelkiismeret-szabadságot oly határtalan szélességbe mégsem lapithatja, hogy néhány hitetlen gondolkodó vagy épen nem ker. kedveért, azon miveltséget, melyet a keresztyénség teremtett, kockáztassa s a vallás-erkölcsi alapot megrendítse.

Mivel azonban olyféle jelek tünedeznek fel itt és ott, mintha a keresztyénségnek s általában a vallásnak had izentetnék: itt az ideje, hogy a zsenge koron kezdve ápolitassék az evangéliomi tan és irány a keblekben, védelmeztessék a szellem vallása, s különösen a leendő istenszolgák ker. érülettel, apostoli buzgósággal, szent lelkesedéssel töltszenek a bágyasztó hatások ellenében. Lássuk e célra micsoda eszközök hatnak.

a) Az első benyomások a családi környezetben kelnek s rakodnak le kiirhatlanul a gyermeki kedélybe. A történelem bizonyítja, mily hatást gyakoroltak vallásoskeblű szülők magzataikra! Az angolok és skótok vallásos jellemének kétségtelenül egyik lényeges alapja a családi vallásos szellem, a házi ájtatoskodás gyakorlása. Leonidesről, alexandriai vértanuról (202-ben Kr. u.) van feljegyezve, hogy szentirási szép helyek naponkinti betanításával keltett fiában érdeklődést az egyház iránt, s mint szentlélek templomát csókolgatta alvó gyermekének dobogó kebelét. E gyermekből lett aztán a hexapla szerzője, az első világ-hírű ker. hittanár, Origenes. A mai nemzedék nem lát Simeonokat, Zakariásokat, Annákat, Erzsébeteket, Anthuzákat (Chrysosthom anyja) és Monikákat (Ágoston anyja) a szülei háznál, nagyobbára innen ered a sívár és közönyös ifjúság. Első eszköz hát a családi kegyes nevelés.

b) Tagadni nem lehet, hogy isten igéjének hallgatása, folytonos élvezése az arra rendelt időben, leirhatlan biztossággal tartja ébren az istenérzetét bennünk s avatja lelkünket az érzékfeletti igazságok titkaiba. Ezt sehol hatályosban nem tapasztalhatni, mint a templomban, hol a hely és gyülekezet fogékonyabbá tesz. Egy év alatt

hányszor illetheti lelkünket a titkos erő az ima, ének és ige hallása alatt? Szükség is van az élet köznapi zajló hullámai ellen egy-egy lelki szemlélődés csendes révpártjára, egy-egy órai szellemi Pathmosra vonulni hol a vallás virágainak csendes nyiladozása elősegíthetné. Theologus ifju főleg, nem tudja mit cselekszik, ha a templombajlás ellen zugolódik s az istenházának látogatását botorul mellőzi. Hiszen az ige a leg-hatalmasabb lelki fegyver az apostoloktól kezdve korunkig, ez az egyház éltető ereje. A múlt század elején a deismus, voltairismus s egyéb evangéliomtan elvek hatása következtében holtá dermedt vált az angol egyházi és hitélet: buzgó predikátorok, az egyházi szónoklat óriásai állottak elő s életre kelték a tetszhalottat, s csakhamar érezni kezdék a nagy hitébresztők, mit Pál apostol monda a troaszi ifju (Eutikhus) életre keltésekor „ne háborogjatok, hisz lelke benne van.“ (Csel. 20. 10.) Jézus maga is hegyen, mezőn, tengerparton példaadólag tanított s a nép ezrével szomjazta az igét. Ne higyjük, hogy ma nem szomjazná; Whitefieldet, a múlt századi nagy hitébresztőt, amint megkezdé a szabad ég alatti predikálást, előbb százan, majd 20 ezrével hallgatták.

Az áldás természetesen az egyházi beszéd minőségétől is függ. Blackstone hires jogász III. György király korában (1760 után) tanulmányozandó és angol szószékeket, eljárt Londonban minden nevesebb lelkész hallgatására, s egyetlen beszédet sem hallott, melyben több keresztyénség lett volna, mint Cicero irataiban, s hallomásból alig ítélné meg, vajjon a szónok Confucius, Mahomet vagy Krisztus követője-e. — Ily tartalmú és színezetű beszédek természetesen lelkeket ma sem nyerne. „Krisztus-tisztelő beszédek az igazi beszédek, melyeket sikerrel a szentlélek pecsétel.“ (Ryle: The christian leaders. . .) Mindezeket egy theologus ifju gondolóra veheti.

c) Ily eszköz átalában az építő olvasmány. A vérkeringés meglassul, a test sorvad és csenevészik a rosz táplálék miatt, kellő tápanyag híjában pedig elvesz. A szellemi életre, jellem szilárdítására, elvörökitésre hasonló hatású táp-elem az olvasmány. Amely olvasmánya van a népnek, ifjunak, meglettnak, legtöbbsnyire olyan gondolat és érzelm-világa s erkölcsi irányzata. A vallástalan, anyagelvű, könyelmű tartalmu könyvek olvasása által a kedély vallási érzéke tompul és fogy, a magasztos, az isteni belőle tűnik és tova illan. A halhatatlan Burder György a coventry-i gyülekezet istenes lelkésze valóban a legáldásosabb kezdeményt tette, midőn 1781. a nép kezébe az első népszerű építő olvasmányt adta, haláláig, mely 1832-ben következett be majd egy millió példányban forgottak már közkezen az ő kisebb „Beszédei.“ — Ő lett alapítója a már óriásivá nőtt angol „Olvasmány Terjesztő Társulatnak“ (Tract Society), mely az első 50 évi fennállása alatt 110 nyelven 500 millió példány vallás-erkölcsi olvasmányt terjesztett szét a föld fe-

lületén. Menyi lélek vett ezekből táplálékot? A világitónak is kell olaj, hogy világitson, az ifjunak is kell oly lelki eledel, mely által a szent hevet és szent világot őrizze, ápolja, fokozza önmagában.

A magyar népnek, gyermeknek, ifjunak, felnőttnek, sőt felsőbb köröknek is egyik legérezhetőbb szüksége, hogy nincsenek elég valódilag evangyéliumi lapok, folyóiratok és könyvek, melyek a sivár irodalom rontó hatását ellensúlyoznák s a hitet erősíténék, gyulasztánák. Mily szomoruan fonák tünemény! hogy míg a politikus politikai lap, a nő divatközlönyök, szakértők szakiratok nélkül ma már el nem lehetnek; a theologus ifju vallásos szakolvasmányt alig élvez, ami kevés volna is, mellőzi, más nyelven megérteni alig képes.

E ponton is sürgetőleg lép fel a mivel nyelvnek tanulásának szükségése, s ezek közt méltó helyet foglalhat az angol. Vallásosabb tartalmu, gazdagabb irodalom alig van a világon az angolnál, azt lehet mondani, hogy e nyelv kítünőleg keresztyén nyelv. Nekünk a legmagyarabb polgároknak épen leggyengébb oldalunk a nyelvekbeli jártasság hiánya. Míg e sebeinket nem gyógyítjuk, sinyleni fogunk, s kincsek maradnak lepecsételve előttünk.

d) Végre utolsó helyen említve fel, a mi kised társulatunk is egyik szerény eszköz óhajt lenni a vallásos érület és egyházi tudat szilárdítására. Központ lehet ez, hol az egyházkerület hittani növendékei egybeseregelve egymást szóval, tettel, példával buzdíthatják. Alkalmom lehet ez a rejtett erőknél kifejtésére; a kőben is rejlik szikra, surlódás nélkül azonban nyilatkozatlanul lappang. Lelki érintkezési helye lehet ez a munkás testvéreknek, hol sioni gondolatok támasztathatnak, apostoli eszmék ébresztethetnek, s keresztyéni érzések kelesztethetnek az egymásra hatás által. Tér lehet ez, hol a behívás és áldozatkészség tettekben gyümölcsözhetik. A szegény hugonottákat a zord időkben kimondhatlanul erősíté és acélozá, ha rejtékelyeken összejöhettek éjnek idején s egy pár szép éneket elzenghettek ajkaik, s istenökhöz szívök teljéből felfohászkothattak: menyivel több nemesítő eszköz és mód állhat ez egylet által a hű tagoknak rendelkezésére, ha azokat felhasználni késedelmesek nem lesznek!!

* *

A magyar prot. egyháznak e nagy átalakulás korában szüksége van és lesz edzett fiakra. Önökre reménytelve tekint az egyház, s ha önök átérlik a jövő feladat nagyságát és súlyát s kettözött erélylyel igyekezendek, nem fogja elfátylozott arccal és hamuhintett fővel a magyar Sion búsan ismételni, mit az Ézsaiáskori Jeruzsálem keserűn zokogott el romjához közelegettében „nem vólt ki vezette vólna összes fiai közül, kiket szült vala, és egy sem fogta karján mindazon gyermekei közül, ki-

ket felnevelt,“ (Ézsa. 51, 18.) Ily Jeremiád lelketlen nemzedéket, hálátlan sarjadékot illetne. Önök a tenni szerető és tudó korban élnek, kik Tennyson Ullyssesekint egész terjedelmében érezni tartoznak mit a költő mond: „Mily leverő szünetelni és rozsdásodni fénytelenül!“ valamint azt is, mit Laménais Ferenc állított „a szellemi kenyeret is csak úgy kell arcunk verejtékével keresnünk, mint a testit.“ Igen, önöknek is azt kell fogadni a lelkési pálya küszöbén, mit Wesley János, ki 53 évig elnyult szakadatlan tevékenységü lelkési pályáját e szózattal nyitá meg: „a nyugalom és én búcsút vettünk egymástól.“

A vértanuk vérétől öntözött szent fának, melyhez hasonlítá Tertullian az anyaszentegyházat, — önök is egy-egy ifju hajtásai, missiójok hát: viruló lombbá képződni az ősi törzs diszére.

Jézus elfogatási estéjén kard vételre szólítá fel tanítványait, s azok felelének: „Ihol két kard“ erre Jézus azt felelé: elég. (Luk. 22, 38.) E két kardot a középkori pápaság az egyházi és világi hatalom előképül magyarázta. Mi ezt úgy értsük, hogy az apostolok kezében két hatalom van s így utódaik, a lelkészekében is, t. i. a tudomány és jellem. Valóban két kard ez, vagyis két hatalom, de a lelkészben a jellem főbb a tudománynál is; a tudomány idegen istenek szolgálatába adhatja el magát s tudomány maradhat, de a jellem ellenkezőleg, mert mihelyt eladta magát, megszűnt jellem lenni, magát ölte meg.

Eszményként lebegjen hát önök előtt a valódi lelkési jellem, a lelkészt lelkészsze legfőbbkép az teszi. Ily lelkési jellemrajzot ad Chrysosthom a nagyhirü konstantinápolyi püspök búcsu predikációjában, melyet érte remegő hívei előtt száműzetése estéjén tartott (404. Kr. u.). „Hadd zugjanak a habok — mondá ő szent bátorsággal a görög császári fegyveresek közeledte előtt kevéssel, — a szikla meg nem rendüend. Mitől féljek? a haláltól? — az apostollal tartok „életem a Krisztusé s a halál nekem nyereség.“ — A száműzetéstől? — a föld az uré, mindazzal ami azon van. Vagyonkobzástól? — mitsem hoztam a világra és mitsem viendek el innen. Mindazt, mi az embereket megfélemiti, én megvetem. . . . Krisztus van velem, mit féljek hát? Evangyéliomát tartom támasz-bot gyanánt, — ez az én biztosságom, ez lelkemnek csendes kikötője.“ — E jellem birtokosa önmaga vala.

Isten áldását kérve anyaszentegyházunk minden kegyes czélu intézményére, közelebb e kisdud egyletre is, a jelen tanévi ülészakot megnyitottnak nyilvánítom s alakulásra szólítom fel a tisztelt tagokat.

Balogh Ferenc.

C. H. Spurgeon életrajza.

Az 1861-ik évet Utrechtben töltöttem. Nem emlékezem már, hogy melyik hónapban, az a hír ütötte meg fületem, hogy a nagy domkerkben Angolhon egyik leghíresebb szónoka Spurgeon fog predikálni. Én is elmentem a templomba, s figyelemmel végig hallgattam azon szónokot, kinek mása ma aligha találtatik Európában. Alakja igénytelen, kövér arcában nincs a mély belátású tudós kinyomata, de szemeiből szokatlan tűz villog, s hangjában van valami vonzó delejes erő. Mozdulatai hevesek, gyorsak; — mint valami bezárt tigris járt föl s alá a szószékekben. És mégis mennyi méltóság és bensőség rejtett szónoklatában.

E hirneves férfiú rövid életrajzát kívánom én megismertetni e lapok olvasóival, talán lesz majd olyan egyén is, ki nevezetes műveiből ad a magyar szónokoknak szemelvényt.

Spurgeon Károly independens lelkészcsalád ivadéka. Atyja Calvedonban Essex grófság egy kis falujában independens lelkész. Nagyatyja is kitünő s buzgó lelkipásztor volt. Károly 1834. jun. 19-én született Calvedonban, de még mint kised a nagyatyai házhoz vitetett. Itt töltötte első hét évét, s a kegyes család példája már akkor azon szándékot érlelte meg szívében, hogy a papi pályára adja magát. Tizenöt éves koráig szüleinél tartózkodott. Itt járt a falusi iskolába, s csak annyit tudunk róla, hogy évenként nyert jutalmat, örömet olvasgatta a könyveket, a templomba eljárogatott, az ifjui mulatságban s testgyakorlatokban részt vett. Életének harmadik korszaka 1849-re esik, mikor is, hogy szegény szüleitől a költséget megkimélje, Newmarketben egy Liudwel nevű anabaptista iskolájában, tanítói állomást vállalt el. Ezáltal pályájának eddigi jelleme teljesen megváltozott. Ha eddigi életfolyamán semmi nevezetes esemény nem merült föl, most már érdekesebb körülmények léptek közbe. Belső küzdelmek vívtak csatát lelkében. Kétség és sötét gondolatok vettek erőt rajta, melyek eddig gyermekies hitével teljes ellentétben valának, ugyanyira, hogy egy predikációjában ő maga is beismeré „én is voltam szabadgondolkozású. Rosz órámban elveszítém hitem horgonyát, leeresztém reményem vitorláját, s nem akartam, hogy a kijelentés sziklájánál kössek ki. A szelek s hullámok prédajaul bocsátám hajómat; értelmemnek azt mondám, te légy a kapitány, agyamat kormányossá tettem, s kiindultam az eszélytelen útra. Gyors vitorlázás volt ez a szabadgondolkozás viharos tengerén. Tovább kormányoztam, az ég sötétült, de kárpótlásul a vízben ezer ragyogó alak tündökölt. Láttam szikrákat föl-fölszállani, örültem, s így szólék: „ha ez a szabadgondolkozás, bizonynyal üdvöt ad nekem. Gondolataim mint drága kövek fénylettek, csillagokat szedtem kezimmal; de ime egyszer csak borzasztó kinézésű ellenségek bukkantak föl a víz alól, midőn feljök

vágtam, fogaikkal vicsorgottak felém; hajóm orrába kapaszkodtak, s gyorsan vonták azt magam után, s míg egyfelől az óriási sebességű rohamnak örvendhettem, másfelől borzadálylallyal töltött el engem azon tudat, hogy hitem földjétől mily rémületesen messze ragadtatom. Mikor ily borzasztó gyorsasággal rohantam tovább, saját lételemen is kezdtem kételkedni, kételkedtem, ha vajjon létezik-e a világ, kételkedtem, ha vajjon van-e több oly teremtmény, mint én. A hitlenség legmélyebb fenekére zuhantam alá, nem hittem semmit és senkit.

S hogy e hitlenség fertőjéből mint menekült ki, azt is önmaga adja elő: „Kétkedésem tulsága bizonyítja be annak balgatagságát. Midőn már csaknem a tenger fenekére értem, egy hangot hallék: „igaz lehet-e ezen kétkedés?“ E gondolat visszaadta elvesztett lényemet, a hit tulsulyban volt a hitlenség fölött, s e perctől kezdve többé nem kétkedtem.“ De még ekkor nem tért meg teljesen. Csak annyit tett, hogy a kijelentés igazságát elméletileg elfogadván, isten lételet, az emberi természet büns romlottságát, s Krisztus vérén való váltságot hitte mint sok mások, kik azért a megtéréstől messze állanak. Ez még az első lépés volt, de legalább biztos talajon érezhette lábát. A másik lépés, mely őt a belső változáshoz közelébb vitte, erkölcsstelen tanulótársai megtekintése alkal-mával szívében ébredt azon kérdés volt: „ha ezek az akasztófát megérdemelték, nem járhatz e te is egykor épen ugy, mint azok.“ A harmadik lépést azonban egy egyházi beszéd idézte elő benne, melynek alapigéi Ésaías 45; 22. verséből vétettek: „én reám nézzetek, hogy megtartassatok földnek minden határai.“ Ez egyházi beszédben a lelkész a fősulyt nem a „földnek minden határaitra, hanem ezen szócskára „én reám“ helyezte, s ebből azon tanulságot vonta le, hogy istennek szabadosan elválasztó kegyelme vezethet bennünket a hitre, s hogy mindazok, kik e kegyelemnél fogva a hitet el-sajátították, istentől mind e világ végéig, mint kiválasztott gyermek őriztetnek. Mikor én ezt hallottam, így szól önmaga, hogyha én egyszer a Jézus Krisztusban hiszek, engem isten kegyelme s irgalma mindvégig megtart, hogy isten nem enged kárbozatra jutnom, hogy tisztán s szentül élhetek felebarátaim között, így szóltam magamhoz, „ez az evangyéliom épen hozzám szól, ez az én örök evangyéliomom.“ Jóllehet ifju voltam, e gondolat rendkívül becessé tette előttem az evangyéliomot. Elgondolám, hogyha Jézusra nézhetek, s hatalmamban áll, magamat teljesen reá hagynom: kegyelmével ajándékozand meg, hogy mindvégig szilárdul állhassak. Horgonyomat Golgothán crősítém meg, szemeimet istenhez emelém, s azóta élek megszabadultan a kárhozattól.“ Istennek elválasztó kegyelme vitte Spurgeont az idvezítőhez. Ez időtől kezdve életében ismét más forduló pont állott be, bódognak érzé önmagát, mint aki biztosan hitte, hogy őt isten az ő kegyelmességéből magának elválasztá, s

szilárdul elhatározá, hogy ezentul teljes életét isten szolgálatára szenteli. S hogy megtérésére az erősebb pecsétet reá nyomja, nem gondolva atyja ellenzésével, újra megkereszteltette magát.

Mint az óra, mihelyt fölhuzzák, elindul, s az időt jeizi, a keresztlés után a hitélet jelei erősen mutatkoztak Spurgeonnál is. Az ifju egy vasárnapi iskolában lön tanítóvá, hol oly dicséretesen működött, miszerint nemsokára fölkérített, hogy szombaton is tartson előadást az öszszes vasárnapi iskolák közös termében. 1851-ben Cambridge-ben egy magániskola tanítójává lön, hol isten országa terjesztésére bővebb alkalom kínálkozott. — Cambridge környékén vólt 23 díssenterközség, hol rendes lelkészek nem működnek, hanem ugy nev. világi lelkészek jártak e helyekre faluról falura, s nemesak vasárnap, hanem néha hétköznapi is csűrőkben, vagy lakszobákban, vagy a szabad ég alatt tarták szónoklataikat. A 17 éves ifju e világi szónokok együletébe lépett, s nem sokára oly tetszést vívott ki, hogy jelenlétét mindenütt epedve várták, minden este más-más faluba ment, s a nép csapatonkint özönlött az ifju szónok egyházi beszédeinek hallgatására. — Alig tartott egy évig ezen tevékenysége, mikor a még 18-dik évét el nem ért ifju, ki az elméleti téren nem igen vólt otthon, Waterbeach-ben rendes lelkészszé választott. A választást elfogadta, de mivel a jövedelem nagyon kevésre ment, emellett fentartotta magának a cambridge-i tanítói állomást. Mégis munkásságának eredménye e faluban csaknem hihetlenséggel határos vólt. Tizennyólc havi időköz alatt a gyülekezet kétanyivá nőtte ki magát, s szónoklataira oly sokan jelentek meg, hogy a templom nagyon szűkké lett a gyülekezet befogadására. Atyja, ki e küljelekből meggyőződött, hogy fia, mintegy az Úr által van hivatva a lelkipásztori hivatalra, s azon véleményben vólt, hogy egy lelkésznek okvetlenül kell birmia theologiai ismeretekkel is, elkövetett mindent, hogy egyetemi előadásokat hallgasson, de ő nem áldozta föl waterbeachi munkásságát az iskolai tanulmányoknak. Természetes, hogy ez elhatározása szüleinek nem igen jól esett, s az ifju ezért neheztelést is vont magára, s csak akkor engesztelődtek ki szülei, midőn a hírnévre vergődött ifjut Londonban a New-Parkstreert-ben a legrégebb baptista gyülekezet próbaszónoklatra meghívta. Elment, s 1853 őszén itt tartotta próbabeszédeit, melyek oly rendkívüli hatást idéztek elő, hogy néhány hét mulva a templom, melybe 1000 embernél több nem fért, csakhamar tele lett, s azok is, kik ifjusága, s theologiai járatlansága miatt ellene vóltak, egyről egyig elnémultak, s egyhangulag reászavaztak.

Alig töltött még egy évet Londonban, a kápolna, jóllehet jelentékenyen kiépítettett, ismét kicsinynyé vált. — Az egyházi előljárók elhatározták, hogy kápolnájokat London egyik legnagyobb gyülekezési helyére az Exeterhallba teszik át, s ime ez a rendkívül nagy térség is

minden vasárnap reggel és este zsufolásig megtelt, úgy hogy a magas egyháznak nemcsak egy tudós papja irigykedve nézett a tudatlan ifjura, ki őket a térről leszorítá. S csodálatos, nemsokára még az Exeter hall is szűk lett, most már aggódva kérdezik, hogy hol legyen a gyülekezési hely? Végre hosszas keresés s utánjárás után találtak egy nagyobb térséget, t. i. egy nagy zenetermet, melyben már 12 ezer ember is elfért. — Tartottak tőle, hogy itt már nem gyűlnek össze oly sokan, de azért mégis megkísérlették. 1856. okt. 16-án vólt az első szónoki előadás e helyen. Közhirré tették, s ime a roppant terem telisded tele vólt. A predikáció közben hihetőleg rozszakaratból, valamelyik irigye tüzet kiáltott, s jóllehet a tűz sehol sem vólt látható, félelem fogta el a gyülekezetet. A szorongásig megtelt teremben iszonyu látvány fejlődött ki. Egy karzat leszakadt, többen meghaltak, s még többen jelentékeny sérülést szenvedtek, mindenki az ajtók felé tolongott. E borzasztó látvány meghatotta az ő kedélyét is, s ennek folytán beteg lett. Már most azt hitték, hogy dicsősége fénypontjáról alázuhant; de midőn három hét mulva ugyanezen teremben tartá második beszédét, ismét ugyananyi hallgatója lett, s azóta minden vasárnap reggel itt predikál, mig este a régi kápolnában saját hivei előtt tart előadást. Természetes, hogy ily kiváló tehetség nem lehet ment az irigyek áskálódásaitól. De ő azzal mitsem törődik, hirnevét, jelleme tisztaságát beszennyezni nem tudják. Munkássága nemcsak Londonra szoritkozik. Mindenünnen kérelmek intéztetnek hozzá, Skotziába többször átrándul. Gyakran megesik, hogy egyházi beszédeit gyorsírók írják utánna. Termékenyebb, eszmedusabb egyházi szónokot nem tud felmutatni korunk, de legnagyobb érdeme a benső hit, mely beszédeiből fényesen tündöklük.

Közlő Könyves Tóth Kálmán.

Vitnyédy Istvánnak a török elleni védelem s ezzel kapcsolatban a soproni sz. Mihály temploma ügyében Pálffy Pál nádorhoz irt levele. Sopron sept. 11. 1651.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak alázatos szolgálatomat ajánlom. Az Ngdnak 5. praesentis Bécsben irt levelét, jóllehet az nap ottfön voltam, Ngd elmenetele után, meg nem adták ottfön, hanem tegnap vettem, melyben parancsolta Ngd gróf Salmis uram ő nga dolga végett holnap Nyitrára menjek, ha idején vettem volna Ngd levelét, bizonyos legyen hogy elmentem volna, így semmi uttal reá nem érkezhettvén, úgy maradtam el, Ngdtul bocsánatot várok. Sem hazámhoz való szeretetem, sem Ngdhoz való kötelességem, nem szenvedte semmi uttal,

hogy Ngdnak postán meg nem irnám, Kis-Komárombul két szolgálja ő felségének, gróf Zriny uramnak egy szolgálja, az mint mehetnek, ugy mennek Bécsben, kik azt viszik az hirt, hogy az töröknek nagy gyülekezési vagyron és két táborban vannak, egyik része Segesdnél, az másika tabadi mezőn Segesden túl, egy általjában az a hire, Kis-Komáromot megszállják és porrá tegyék, az budai vezért várják, ki mihelyen érkezik, mindjárt elmennek feltett szándékjoknak végben vitelére, az mieink hazánk nagy pusztításával eloslottak és már végházaink az piszkálás miatt veszedelemben lesznek, kegyelmes uram, az istennek szent haláláért könyörgök Ngdnak, térjen mentül hamarébb lehet vissza és ha ki magyart talál Ngd, consulajon és concuráljon miképen az veszedelem intervertáltassék szeginy hazántul, mert bizony félo, hogy utolsó exterminiumja ne instaljon szegény nemzetünknek, az palatinalis autoritast ne engedje másnak, hanem nemzetinek és köteleességhez képest igyekezzék megtartására, gondolja meg Ngd, egy vezér ha megindul, azt az földet az Dunáig mind elrabolja és ez leszen gyümölcse az mi részünkrül való berzenkedésnek, istenért Ngd oda be jó rendben hagyván dolgait, siessen visszajöni és ez előttünk levő veszedelemnek eleit venni. Ezen alkalmatossággal szükségképen kelletik Ngdnak megirnom, minemü isten ostora az rajtunk, egy felől az török fenyeget, más felől magunk nemzete hazánk törvénye violalását intentalja az ő fölsége neve és autoritásával. Az itt való városnak az 1647. esztendőbeli gyüléskor, az ő fölsége kegyelmes parancsolatjából, az itt való szent Mihály szentegyháza végett, minemü declaratiót tett Ngtok, azt tudom, nyilván vagyron Ngdnál, mely az mint azelőtt is az városé volt, ugy most is nálok hagyattatott, mivel az Bocskay háborujában az török, tatárok és hajdúság az oltárokat rútol elmarcongolták, vagdalták elanyira, hogy nagyobb becstelenségre, hogysen mint isteni tiszteletre valók voltak és egy terhes asszony azon képek közül valamelyiket megsodálván, kéz nélkül való gyermeket szült, akarván azon rongyos állapotul megujítani az templomot renovalták, az régi oltárokat, kik azonkivül is romladoxva haszontalanul voltak, kiszedték, az öreg oltárt most csinálják ujonnan, öreg orgonát, és igy mind kívül belől az romlástul megoltalmazni. Ez cselekedetekért az mi uj püspökünk nagy devotióját akarván contestalni ő fölségénél az várast accusalta, mintha az reliquiakat lábbal tapodván, iszonyu nagy sacrilegiumot committaltanak volna és már ugy mondják, commissariussá ő felsége azokat rendelte volna, kik vádolói voltak az városnak és tanácsi ő felségének, ugymint kalocsai és győri püspök, cancellarius, Nádasdy, Kéry és Ciráky uraimékat ő ngokat Tolnay Ferenczel együtt, kik ide jöven, elvegyék az szentegyházat az várostul és az catholicusoknak adják. Mely ha igy vagyron, mint egyezzen az diplomákkal, az ország articulussal és az Ngtok declaratiójával, nem érhetem, mert ez illetén reformatio vagy

generalis az egész országban, vagy particularis. Generalis mint lehessen, hanemha armata manu lenne, nem tudom, particularis hacsak az parasztság ellen is nem lehet, egy szabad városban, az ki status regni, mint lehessen, elmémmel föl nem érem. Ez kegyelmes uram az dolog, az mint az fölül irám, az Ngod autoritásában vagyon, mind az declaratióra, mind az palatinalis autoritasra nézve, melyrül teli vannak az constitutiók, Ngdnak mint kegyelmes uramnak alázatosan könyörgök, postán méltóztassék maga tetszésérül irni, ha történnének eljöni az deputalt commissariusok, mit cselekedjék az váras és ha valamit hatalommal attentálnak, mint viseljék magokat, tudja Ngd micsoda az communitas, olykor kezdhetik el, hogy emberhalál is követheti ez attentáló roszaságokat, az istenért kérem Ngodat, tudósítson mit cselekedtessem velek, hogy valami nagy gonosz vége ne legyen ezeknek, mert az városnak fundata intentiója és fundamentoma levén mind az diplomákban, mind az constitutiókban, mind az declaratióban, maga jussának praejudicialni nem enged és mivel péntekre mondják eljönek, Ngd maga tetszésérül tudósítani és az postán elküldeni ne neheztelje, gratia gyanánt veszem Ngdtul és az város is megszolgálja az Ngd gratiáját. Ngdtul mint kegyelmes urátul válaszát várja alázatos holtig való szolgálja.

Soprony 11. sept. 1651.

(Fogalmazatból Vitnyédy István levelei közt a Magy. tud. Akademia könyvtárában).

Közl. Garády.

Nagyari B. és Kovásznai P. presbyterianus papok
reversalisa. Szathmár. 1656. Julius 11.

Én Nagyari Benedek s Kovásznai Péter, ezelőtt váradi predikátorok... vallom és recognoscálom per praesentes, hogy az elmúlt időkben az erdélyi és Tiszán innét lévő (mostani nevezet szerént tiszántúli) evangelica orthodoxa, avagy amint közönséges nevezettel mondatik helvetica vagy calviniana religion lévő ekléziáknak némely kánoni és usu roboráltatott ritusi, sőt az egész nemes országnak publica constitutioi által is confirmáltatott edictumi ellen, singter. in approbt. Regni constitutionibus part. 1. fol. 2. do. art. 3. specificált irás ellen impingálván, és az ekléziiai fenytékeket vakmerőképen contemnálnván, azok ellen sokszori intések néhai animadversiók, hitlevelem ellen is reluctálnván: az Tiszáninnét lévő magyarországbeli egyházi rendeknek mostani generalis gyűléseken, mely celebráltatott in anno praesenti die 18. junii Szathmártt, az holott az Tiszántul való egyhazi rendek is, és az szerént az erdélyi ekléziáknak consensusok per certos legatos jelenvöltanak, és mindezeknek közönséges végezések-

ből az fen megirt excessusumért külső magistratus hatalma keze és büntetése alá adjudicáltattam és adattattam és arestumban is tétettetem; de az én kegyelmes uram, az erdélyi méltóságos Fejedelem, tekintetes nagyságos R á k ó c z i G y ö r g y, Istennek kegyelmességéből Erdélynek fejedelme, Magyarország részeinek ura és székelyek ispánja, keresztyén fejedelmi kegyelmességével előzvén meg az én büntetést érdemlő életemet és cselekedetimet, méltóztatott az arestumból felszabadítani; én is annakokáért fogadom az én keresztyéni hitemre és lelkememéretire, melylyel Istennek hivatalom szerint tartozom, hogy mind ő Nagyságához egész életemig igaz hálaadó vóltomat megmutatom és bizonyítom, mind pedig kiváltképen soha ennekutána, az fen meg irt ekklezsiáknak usu roboráltatott kánoni, praxisi és ritusi ellen magamat nem opponálok, azok ellen refractárius nem leszek, hanem mindenekben mint engedelmes fia az ekklezsiának, azokban fenytéke alá magamat submittálok és in d o g m a t i b u s f i d e i annálinkább, de sőt etiam in r i t i b u s semmit nem innoválok, nem introducálok, és sem irás, sem praedikálás és intimátiók, sem semmi szín és praetextus alatt nem tanítok az ekklezsiáknak közönséges megegyezése és végezése nélkül, az mikben pedig eddig effélékben egyvelittem volna magamat, azoknak so-lenniter renuntialok és reclamalok praesentium vigore, és egy szóval: ennekutánna magamat minden én hivatalomra nézendő dologban úgy alkalmaztatom, valamint az fen megirt ekklezsiákban az megegyezett rendelések fogják mutatni és kívánni; alioquin, ha in toto vagy in parte, tudva azok ellen impignálnék, tanquam schismaticus ac innovator, mind az egyházi fenytékek által, mind pedig külső magistratusok által az országnak effélékről irt büntetéseknek nemei szerint büntetessen praesentium vigore. Melyről adtuk ez reversalisunkat kezünk írása s pecsetünk alatt.

Datum in arce Szathmár, coram Stephano Serédi supremo capitaneo arcis et praesidii Szathmár, die 11. mensis julii, anno 1656. 12. discesserant trium hebdomadarum mancipes.

Benedictus Nagyar,
Petrus Kovásznai.

A Bősörményben 1656. szeptember 3-dikán tartott semigenerális zsinat végzése.

1. A váradi scholanak excessusinak orvoslására ujabban ismét rendel a synodus Tothfalusi István uramat; ő kegyelme püspök uram personalisa legyen. Ismét Szöllősi János uramat Komáromi és

Mislei uramékkal. Thornai uram is Nográdi uramat másodmagával elküldje. Komáromi uram az terminus felől certificálja ő kegyelmeket.

2. A debreceni megbántódott deákok dolgát is igazítsák el akkor.

3. Amely mesterek tógát nem viselnek elimináltassanak. Az váradi neutralistak is az tógát felvegyék. Az ki nem akarja, menjen ki az schoolából; ha szinte német országba menne is az olyan refractarius, az ekklézsia be nem veszi kebelében.

4. Nagyari Benedek és Kovásznai Péter uramékat az szent synodus assumálja ilyenformán hogy az mi kegyelmes urunknak adott reversalisnak subscribáljanak az ekklézsia könyvébe is magok szabad akaratjok szerént, minden mentalis, mutabilis subtecta aequivocalis nélkül reversalisokat megpecsételvén.

5. Ramocsaházi uram püspök uramat complacalja és dolga complacaltassék.

6. A nemes nemzetes Keresztes András uram leányának dolgát Thornay uram eleibe committálja az szent synodus.

Nagyobb református iskolák a dunántuli ref. egyházkerületben a XVII-dik század elején

A hajdan felső dunamelléki ref. püspökség, mely révkomárominak, mátyusföldinek és samarjainak is neveztetett néha, de a melynek területe 1735 után a duntántuli egyházkerületbe olvasztatott be, az 1619-dik évben, szeptember első napján tartott egy generalis zsinatot Nyitramegyében, a Vág folyam mellett Magyar Soókban. Jelen volt e zsinaton a szomszéd dunántuli ref. egyházkerület püspöke Kanizsai Pálfi János is és ő saját kerülete jegyzőkönyvébe beírta latin nyelven, soóki zsinat végzeményeit.

Emlékezik e zsinat, a hatósága alatti nagyobb iskolák reformjáról is, ami azért főként érdekes, mert oly helyeken mutat grammatikai és felsőbb református iskolákat, amelyekben ma, hirök is alig van azoknak.

A zsinat legelőször is azon elvet mondja ki, hogy az iskolákban nem kell a tanítók és tanulók elméjét sokféle tantárgyakkal terhelni, mert ez elvégre is haszontalan és sikertelen dolog. A tantárgyak tehát következőleg szabotnak ki a nagyobb iskolákra:

Komjátiban grammatica, syntaxis, poësis tanittassék, és pedig minél több gyakorlatok folytonos kíséretében; — a heidelbergi káté anyanyelven magyaráztassék.

Nagy Szombatban rhetorica, logica tanittassék, némely napokon pedig a szent theologia titkai magyaráztassanak.

Bars-ban grammaticalék taníttassanak és a káté latin nyelven.

Léván syntaxis, poësis taníttassék s a káté magyaráztassék.

Komárom-ban logica, theologia és pedig a vitás kérdések nyilvános vitatásával együtt, továbbá rhetorica szónoki gyakorlatok kíséretében taníttassék.

Ujvár-ban rhetorica, logica; vasárnapokon pedig rövidben theologia.

Halászi-ban grammatica, syntaxis.

Samarjai-ban syntaxis, poësis és grammaticai ismétlések.

Ezen iskolák felügyelőivé választattak pedig: Nemesnépi Dániel komjáti lelkész és esperest; Patkó Tamás nagy szombati lelkész, Péceli Király Imre komáromi lelkész és prosenior, Samarjai János, halászi lelkész. Aki magát ezek vizsgálatának alá nem veti, számkivettessék.

A tudományokat, azok mindennapi gyakorlataival együtt be kell végezni évenként. A stylus lévén a szónoklat legjobb mestere: fogalmazási gyakorlatok, vasárnapot kivéve, mindennap tartassanak. A heidelbergi kátét, hétköznapokon, reggeli órákon, mindennap recitálni kell könyv nélkül; vasárnapokon és ünnepeken pedig ugyanazon kátét anyanyelven magyarázzák a tanítók. A nagyobb tanulók rendkívüli időkbén is gyakorolják magokat az egyházi szónoklatokban.

Egyházi krónika.

Franciaország. A strassburgi protestánsok nagy kárai az ostrom alatt. — Strassburg összes kárát a bombázás miatt mintegy 200 millió frankra teszik. Nagyon sokat szenvedtek kivált azon külvárosi részek, amelyekben a protestáns lakosok számszámban vannak. Itt sokan folyvást pincékben s a hidak boltjai alatt laknak. Azon fő evang. templom, melyet egykor XIV-dik Lajos a nagyszerű münsterért adott cserében az evangélikusoknak, most le van rombolva. A kár mintegy 800 ezer frank. Ezen kívül még hét más protestáns templom van tetemesen megrongálva. A lelkészlakok közül 3 tökéletesen leégett, kettő leromboltatott. Egyik ezek közül most nem régen épült s 100 ezer frankba került. A nem régen épített s 600 ezer frankba került prot. gymnasium egyrésze s abban az evangélikus lelkészképezde 100 ezer darabra menő könyvtára a lángok martalékává lett. Mind ezen nyomor és kár némi enyhítése végett nagyszerű mozgalom indult meg a német protestánsok között.

Angolország. Templomok száma. Egy dogma felletti tépelődés. A szabad keresztyén egyesület felosz-

lása. — Angolországban a legnépesebb államegyházon kívül, a többi egyes felekezeteknél következőleg áll a templomok száma:

Methodista	10,000
Congregationalista	2,252
Babptista	1,818
Katholikus	639
Bibliai keresztyének	437
Quäcker	372
Presbyterian	124
Unitarius	108
Kisebb felekezetek	941.

Tehát Angliában, Skóciát és Irlandot ide nem értve, csak az ugynevezett disszidenteknek több mint 17,000 templomuk van. — Hogy sokan az angol reformátusok között mily szigorúan s tulzólág ragaszkodnak a legujabb időkben is a dogmákhoz, azt a többek közt a következő eset is mutatja. Angliában igenhatalmas ága van az Evangelikus szövetségnek. Ennek kebelében egyik tag azt indítványozta, hogy szelidítsék egy kicsit az örök kárhozott tanát, s fogadják el azon nézetet, hogy a kárhozottak büntetése időről időre szelidülhet. Erre a szigoru dogmaticusok, az indítványozó kizárását követelték. Ez meg nem történvén, 8 tag tüstént kilépett a körből. — A német Protestanten- és Reformverein-ok mintájára Angliában is alakult nem régen egy szabad keresztyén egyesület, melynek egyik elve az lett volna, hogy nem kell semmi konfesszió. Az angol egyesület azonban a jelen évben feloszlatta magát részvét hiány miatt. Az egész országból csak mintegy 150 egyleti tag jelentkezett.

Északamerikai egyesült államok. A keresztyénység pozitív alapjaihoz s a hitvallásokhoz való ragaszkodás. Unitariusok. Római katholicizmus terjedése. — Az északamerikai egyesült államok szövetségi alkotmánya mindenki számára feltétlen, teljes tökéletes vallásszabadságot biztosít, és sem általában a keresztyéniséget, sem valamelyik egyes felekezet vallását, államvallásnak nem tekinti. A legujabb időkben azonban, igenerős mozgalom indult, melynek az a célja, hogy az államok kongresszusa nyilván ösmerje el az élő Isten létét s általában a keresztyéniséget. Meg kell jegyeznünk, hogy míg a szövetségi alkotmány valóban az említett szabadelvűséggel bír, az uralkodó szokás s az egyes államok alkotmányai sokkal szigorubbak vallás tekintetében. Így pl. Tennesseeben egy oly ember sem viselhet polgári hivatalt, aki tagadja az Isten lételetét, az örökéletet s a siroköntúli jutalmazást és büntetést; Pennsylvaniában pénzre és fogságra büntetik azt, aki az Atya, Fiu és Szentlélek Istent s a bibliát szidalmazza; Newhampshir-ban csak a protestáns hitvallásnak viselhet-

nek hivatalt. A legtöbb állam törvényszékei nem fogadják el tanukul az olyanokat, akik nem hisznek Istent és örök életet. — Az evangélikus szövetség következő nagy gyűlése, Északamerikában lévén tartandó, a szövetségi elnök Grant, az alelnök Colfax és az államtitkár Fish határozottan kijelentették, hogy ők az evangélikus szövetség nagy gyűlésében mint tagok részt fognak venni. Ámde ezt csak azok tehetik, akik vallják az evangéliumi keresztyénség pozitív tanait, mint pl. a szentírás Istentől ihletett voltát, a szentháromságot, a lélek halhatatlanságát, a test feltámadását stb. Az unitáriusok tehát, akik az evang. szövetségnek tagjai nem lehetnek, tiltakozást nyújtottak be az említett főtisztviselők szándéka ellen, mert szeréntök ez azt jelentené, hogy az állam egyik vagy másik felekezethez csatlakozik. — Az unitáriusok mult június elején Bostonban tarták ez évi nagy gyűlésöket. Itt azon indítvány tétett, hogy állapittassék meg és fogadtassék el valami hitvallás, mert különben az egész unitarius egyházi társadalom szét fog bomlani. Ennek ellenében mások azt jegyzték meg, hogy éppen akkor fogna szétbomlani, ha valami hitvallást fogadnának el; mert hiszen az unitarismus előnye éppen abban áll, hogy nincs hitvallása s lényege nem egyéb, mint minden pozitív hit határozott tagadása. Ez utóbbi nézet nyert többséget.

A római katholicizmus az újabb időkben hatalmasan terjed. 1789-ben alapította VI. Pius az első északamerikai püspökséget Baltimorban. Jelenleg van mintegy 60 püspök és apostoli helyettes. Egymásután épülnek a templomok, kórházak, felsőbb alsóbb iskolák s más ily intézetek, különösen a legközelebbi két évtized óta. E mindenestre hatalmas lendületet irlandi és német katholicusok tömeges beköltözésének tulajdonítják. Történetek és történnék azonban áttérések is; — de azon nagy és fényes jövődő, melyet némelyek az északamerikai r. katholicizmusra nézve már a közel jövőben látnak, bizonyynyal az ábrándok körébe tartozik.

Az izraeliták száma és elterjedése a legújabb időkben,
egy angol mű adatai szerint következő:

Európában van	4,968,159
Ázsiában	478,500
Afrikában	1,010,000
Amerikában	310,000
Ausztraliában	10,000
Összesen :	6,798,229 lélek.

Iskolaügyi tudósítások.

A békési ág. hitv. evang. esperesség hitfelekezeti népiskoláinak érdekében egy külön népiskolai bizottságot alakított, melynek hatásköre a következő pontokban foglaltatik össze:

1) Felügyel, hogy népiskolái a népiskolai törvény szemmeltartása mellett, paedagogiai elveknek megfelelőleg szerveztessenek és lehetőleg osztályoztassanak, s a meghatározott kötelezett tantárgyak tervszerűen beosztassanak, csak úgy nyerhetvén az ügy örvendetes lendületet, ha az iskolák helyesen osztályozva, a tantárgyak combinative egymásból folyva fokozatosan adatnak elő; mit a bizottság, tekintettel lévén a helyi viszonyokra, csekély eltéréseket megengedve, az egészben öszhangzatot s egyöntettséget óhajtva, létrehozni sürgetend. E mellett felügyel, hogy az előirt tantárgyak mily mérvben, minő források után adatnak elő és miként kezeltetnek; hogy az oktatás sikerére nem kis befolyással levő, alaposan szervezett, órák szerint beosztott leckerend s a tanórák száma megállapitassék s pontosan megtartassék; hogy a szorgalmi- és szünidő a törvény kivánalma szerint módosittassék.

2) Felügyel az új iskolák építkezése felett.

3) A tanügy előmozdítására szolgáló jó tankönyveket kiszemeli és ajánlja.

4) Szorgalmazza, hogy minden iskola a szükséges taneszközökkel ellátassék s korszerűen felszereltessék.

5) A népnevelés körébe tartozó statistikai adatokat öszegyűjti, nevezetesen a tanköteles gyermekek s a tetteleg feljáró növendékek, tanítók és segédtanítók számát kitudja.

6) Felügyel, hogy az egyházak önkormányzati joga az iskolák felállításánál s az országos törvényhez való alkalmazkodásánál épségben megőriztessék. Végre:

7) Felügyel, hogy ott, hol a felekezeti iskolának községivé átalakítása elkerülhetlen, az egyház érdekei ne veszélyeztessenek, s a vallás tanításáról kellően gondoskodva legyen — örködvén azon feltételek felett is, melyek mellett a felekezeti iskola és vagyona a községnek által adatik.

Ezen pontok szigorú végrehajtása tekintetében az esperességi gyűlés meghagyja az egyházaknak: hogy minden felekezeti iskolának községivé leendő átalakítását a kötetendő szerződés pontozatainak beküldése mellett a bizottság elnökségének eleve bejelentésék; s a bizottság tudta és beleegyezése nélkül egy iskola se alakittassék át.

Minden építendő iskola alaprajza, nemkülönben az abba járandó

növendékek száma előlegesen jóváhagyás végett a bizottság élé terjesztették.

A bizottság által a körlelkész útján kívánt iskolai statisztikai adatok az egyes egyházak elnöksége által aláírva, a megszabott időben beküldessenek.

Ugyanezen népiskolai tanügyi bizottság jelentése szerint az esztergomi evang. népiskolák statisztikája 18⁶⁹/₇₀ tanévről következő:

Felsőbb elemi fiu iskola van	5
" " leány "	3
Alsó elemi fiu iskola	10
" " leány "	9
" " vegyesnemű "	60 ezek

közül egyházi községbeli iskola 71, tanyai 16, összesen tehát 87 népiskola.

Tanköteles gyermekek száma 6—12 éves fiu	5872
" " " leány	5450
12—15 " fiu	2771
" " " leány	2625

Összesen: 16,718

Ezek közül iskolába jár 6—12 éves fiu	5385
" " " leány	4793
12—15 " fiu	126
" " " leány	103

Összesen: 10,407

Iskolába nem jár 6—12 éves fiu	487
" " " leány	657
12—15 éves fiu	2645
" " " leány	2522

Összesen: 6311, százaléka 11. 9.

Mulasztások félnapokban: fiuknál 118,873, leányoknál 110,534; összesen: 229,407; esik átlag egy tanulóra 22.

Tanítók száma: 71 rendes, 20 segéd vagy ideiglenes, összesen: 91. Egy-egy iskolára átlag 120 növendék esik.

Közli: y - y.

A szarvasi evang. főgymnasium 18^{69/70}-ik tanévi népességét mutatja a következő táblázat:

Osztály	ág. h. e.	helv. h. e.	r. kath.	g. keleti	Mózes v.	Összesen
I.	32	11	13	6	10	72
II.	40	5	18	5	9	77
III.	21	6	8	5	11	51
IV.	28	7	5	6	3	49
V.	30	5	8	3	15	61
VI.	36	1	7	4	8	56
VII.	17	2	7	2	9	36
VIII.	27	3	—	2	4	36
Össz.	231	40	65	33	69	438.

Ezek közül az alumneumi jótéteményben részesült 193. Szorgalomdíjat kapott 32. Osztályzatra nézve: kitünő 107, dicséretes 108, jó 94, kielégítő 79, alig kielégítő 9, elégtelen 19, bizonyítvány nélkül maradt 7, kimaradt 14.

Rövid kimutatás a debreceni ref. kollégiomi hit-tanszaki önképző társulat első évi működéséről.

E hittanulói társulatnak első évében 1869—70-dik tanévben 65 tagja volt, tartott összesen 18 ülést; ezek közül egy alakító, — 3 vita, — egy pedig díszülés volt. Egyik vita tárgy volt, mely két ülésen át folytatott „Felekezeti-e vagy községi iskola? a felekezeti iskolát védte Biki Károly, a községit Balogh Ambrus, résztvett több szónok is, köztök Szel György; végül szavazás alá bocsáttatván, öt tagon kívül a jelenlevő többség a felekezeti iskola mellett nyilatkozott. — Másik vitatárgyul tüzetett „Célszerű-e az ifjúságot törvénnyel kényszeríteni a templomba járásra? — Biró Lajos a kényszerítés célszerűsége, — Dorogi Lajos az ellen rendeltetvén vezérszónoknak, a hosszas és érdekes vita eredménye szabályszerént szavazattal döntetettel, a többség a kényszerítés ellennyilatkozott.

Értekezéseket olvastak: Gulyás Lajos 3-szor, Bod János „Ézsaiás élete és költői jellemzéséről“ stb. szinte 3-szor; Biki Károly 2-szer, Böszörményi Lajos 1-szer, Nagy Sándor I-ső éves hitész pedig Jeromos egyházi atya Aviclushoz irt leveléből fordított latinból magyarra, predikációt irt Láposi János. Többen bíraltak, ima és egyházi gyakorlatokat számosan tartottak.

A Társulat alapszabályait kinyomtattatta 300 példányban; pénzkészlete 20 frt 72 kr. — A díszülésen Balogh Ferenc felügyelő tanár tartott felolvasást ily cím alatt „A nemzeti nyelvű bibliák ügye s a magyar biblia fordítók Károli Gáspárig.“ — A zárulási jegyzői jelentés szavai szerént „mint a gyöngye csemete viharral küzdve lassan erősödik s csak évek multával hálálja meg a reá fordított gondoskodást: ugy társulatunk működését is, nem most a kezdet nehézségei közt, de majd később lehet és kell megbírálni. — Nem szükség ismételnem, mily nélkülözhetlen volt ez egylet a főiskolában, a tagok tapasztalatára hivatkozom, kik bizonyára

észrevették, hogy csak e rövid iskolai működés nagyobb élénkséget keltett a hittanhallgatók között.“

Iskolaügyi krónika.

Németalföld. A tanítók a háboruban. — Nyilatkozat a felekezeti iskolák mellett. — Real és humanisztikus képzés tekintélye. — A hadköteles tanítók fegyverre szólíttatása következtében sok helyütt zavarba jött az iskolaügy. Berlinben azon utasítás adatott a főtanítóknak, hogy vagy osztályokat egyesítsenek, vagy félnapi iskolát tartsanak t. i. egy-egy osztálylyal. Königsbergben a harcba ment tanítókat nők helyettesítik, és pedig olyanok, akik semmi tanítói vizsgát nem tettek; de azért mégis 20 ezüst garas napi díjjal van. Általában az illető tanítókat minden kimélet nélkül vitték a fegyver alá, míg az ifju lelkészeket otthon hagyták, mely miatt sok helyütt igen nagy a panasz és elégedetlenség. Egyébként is nagyon megzavarta a háboru az iskolaügyet. Az iskolák igensok helyütt katonai laktanyákká vagy kórházakká lettek; néhol a képezdei tanulók sebesülteket ápoló orvosi segédekévé képeztettek stb. Csak magában Berlinben 40-re teszik az olyan 12—16 évig lévő iskolás fiuk számát, akik mindjárt a háboru kezdetén a harcmezőre szöktek. Öszvesen több mint százra megy az ily német fiuk száma. — A honmaradt német tanítók azonban, rendszerént végzik nemes munkájokat, megtartják a határozott időben értekezleteiket is. Így a göttingai s azon vidéki tanítók mult október 17-kén tartottak egy értekezletet, amelyben a leghatározottabban ellene nyilatkoztak a hitvallási jellemmel nem bíró iskoláknak s különösen azon tételeknek, amelyeket a vallástanításra nézve a jelen évben Bécsben tartott egyetemes tanítói értekezlet állított volt fel s melyeket annak idejében mi is felemlítünk. A göttingeni tanítói értekezlet határozottan ragaszkodik azon nézethez, hogy a vallás rendes és kötelezett tantárgy, azt csak egyedül német konfesszió szerént lehet és kell és pedig magának a rendes tanítónak tanítani. A felekezeti iskolák ellenségeinek száma, ezen értekezlet szerént mégmost igen csekély; ezek is olyanok, akik nem szeretik egyházukat, vallásukat, indifferensek, kétségbe vannak esve a vallásos igazságok értéke felett, vagy megunták a felekezeti civódásokat, betűimádást, türelmetlenséget stb. Általában oly érdekesek és szabatosan indokoltak ezen értekezlet tételei, hogy azokat későbbben tüzetesebben is megösmertetni igyekszünk. — A porosz képviselőháztól több város azt kérvényezte, hogy a reálistiskolák is adhassanak ki érettségi bizonyítványt és pedig olyat, melynek alapján a tanulók egyetemi hallgatókul is felvétethessenek. A miniszter e kérdés felett véleményt kért az egyetemektől. Ezek nagy többsége elvetendőnek nyilvánította a kérelmet. Különösen szigoruan nyilatkozott a berlini egyetem, mely kimondá a többek közt, hogy a klasszikus nyelvek és irodalmak elhanyagolása Poroszország eddigi értelmi fensőségének alapját támadná meg; rossz hatással lenne mind logika mind irány tekintetében magára a nemzeti nyelvű fogalmazásra is stb. stb. A theologiai fakultások minden kivétel nélkül a kérvényezők ellen nyilatkoztak; tehát az egyetemi tanulókra nézve a klasszikus képzettséget elengedhetetlen kelléknek nyilvánították.

Ausztria Surlódások. — Az új iskolaügyi törvény végrehajtása folytán nem akarnak szünni, hanem inkább szaporodnak a surlódások az egyház és iskola egymáshoz viszonyának mezején. A brüni iskolatanács megkeresvén az érseki konzisztoriumot avégre, hogy nevezzen ki egy lelkészt, ki az iskolatanácsban a római katolika egyházat képviselje: az érsek megtagadta a kinevezést, mert az ő meggyőződése szerint, egy r. katolikus pap az iskolatanácsban semmi jót nem tehet. Rüdiger püspök pedig egyenesen megtiltotta papjainak az iskolatanácsba való belépést. E miatt az államügyész, mint lázítót vádolta be a püspököt; de a törvényszék felmentette, mert a papoknak az iskolatanácsba való belépése nem kötelesség, hanem jog. — A klagenfurti hercegérsek a legszigorubbán megparancsolta, hogy az iskolákban a szent gyakorlatok s az ifjúságnak a processiókban való részvéte ezentúl is a legpontosabban fentartassanak. Ennek ismét több helyütt az iskolatanácsok állottak ellent. — Innsbruck városa a múlt évben alapított egy 5 osztályú népiskolát, amelyben a vallástanító 700 ft évi fizetést kap a város pénztárából. Eljövén a közvisgák ideje, kívánta a város iskolai hatósága, hogy a vallástanító is adjon visgát tanítványaival; de ezt megtagadta, mert ettől őt az illető püspök eltiltotta. Ekkor a város megvonta a fizetést. A püspök azonban folyvást azon reményben van, hogy a várost politikai uton is reakényszeritheti a fizetés megadására. — Bizony nem kellemes dolgok! De ne higye senki, hogy ezeket ki ne lehetett volna kerülni. Poroszországban és Württembergben például miért nincs efélékre, legalább, gyakori eset? Mert az iskolaügyi törvényhozás helyes és gyakorlatilag is kivethető elveket követett.

Északamerika. Newyork. Nagyszerű alapítvány. — Cooper, jelenleg mintegy hetvenéves, köztiszteletben álló newyorki polgár, aki igenszegény helyzetből emelkedvén magasra, saját élte tapasztalataiból tanulta ösmerni a tudomány és ügyesség becsét, nem régen egy millio dollárral, tehát több mint két millio o. é. forintnyi összeggel egy nagyszerű művelődési intézetet alapított. Az intézet palotája a város legnépesebb részében van. Van ez intézetben több olvasó terem, mintegy 263 politikai, művészeti és tudományos lappal vagy folyóirattal; vannak oktatási termek, különféle tanszerek nagyszerű gyűjteményeivel. Van művészeti iskola, melyben főként a rajzolás és mintázás különféle nemei taníttatnak. Ezen iskolának a múlt évben 958 tanítványa volt. Vannak tudományos osztályok férfiak számára, melyekben mér- és természettan s gépisme taníttatik. Itt 744 volt a múlt évben a tanítványok száma. Minden vasárnap tartatnak nyilvános felolvasások különféle tárgyak felett. Van külön intézet, amelyben nők képeztetnek a művészet némely ágaiban, továbbá fametszésben és távirászatban. Azon nők közül, kik a legközelebbi időkben itt képeztetek ki a távirászatra, 23 már alkalmazást nyert 30—70 dollár havi fizetéssel. Az amerikaiak tehát már tetteleg megoldották a nők magasabb képeztetésének kérdését, kivált ha nem feledjük még a nagyhirű Vassar kollegium-ot Newyork állam egy pompás vidékén. Ezen főiskolában csupán nők tanulják a régibb és újabb klasszikus nyelveket és irodalmakat, bölcsészetet s más felsőbb tudományokat.

Rövid irodalmi szemle.

Dittes Dr. Fr. Grundriss der Erziehung und Unterrichtslehre. Leipzig. Klinkhard. 2-te unveränderte Auflage. 20 ezüst garas.

Dittes a jelenkor legtekintélyesebb német paedagogjainak egyike; ezelőtt gothai iskolatanácsos s képezdei igazgató volt, egypár évóta pedig egy paedagogiumnak nevezett tanintézet igazgatója Bécsben. Dittes általában szabadelvűnek tartatik s a vallástani nézetre nézve, az ő nézete fogadtatott el a jelen évi bécsi tanítói gyűlésen, amely miatt mint már említettük, épen szabadelvű theológok által is, több oldalról megtámadtatott. Címzett érdekes munkájából, mi most csak a következő igenfontos tételt idézzük: „egy valódi férfiú, minden fontos munkában, a maga egész személyiségét mérlegbe veti; s miként a lelkész a vallástannál el nem nyomhatja a maga világnézetét: úgy a tanító is, a nyelvtani, történelmi, földrajzi és természetismereti oktatás mezején, a maga vallásos öntudatát meg nem tagadhatja; mert különben egy oly jellemtelen bérencnek kellene neki lennie, aki egyáltalában nem való embereket képző intézetbe. A népiskola minden tantárgyában vannak vallásos elemek és vonatkozások; nagy tévedés tehát azt hinni, hogy ha kivesszük a tanító kezéből a vallásoktatást, ezáltal meggátolták annak a gyermekek vallásos életére való befolyását.“ stb. stb. Tökéletes igazság ez, amelyet ha értünk, vajjon helyesnek tarthatjuk-e pl. az olyan népiskolát, amelynek mindenik osztályában más más vallásu a tanító pl. zsidó, r. katolikus, görögkeleti, evangélikus, unitarius, s még ezek közül is aztán az egyik materialista, a másik pantheista, a harmadik bigottságig orthodox. stb? Mily gyönyörű harmonia fog ezen iskolában mind a tanítás mind a nevelés mezején uralkodni, ha ugyan a tanítók Dittesként nem „jellemtelen bérencsek; — ha pedig ilyenek: miként képeznek jellemet és erényt?

Schrader Dr. Wilhelm. Erziehungs und Unterrichtslehre für Gymnasien und Realschulen. 1869. Berlin. Hempel 548 lap. 3 és fél tallér.

E műről a nagy tekintélyű Wiese azt mondja, hogy ez mindazon elveket és célokat kellően megösmerteti, amelyek a poroszországi felsőbb iskolák ügyére nézve szabályozók. Schradernek következő tételét legyen szabad ezuttal a tisztelt olvasók figyelmébe ajánlani: „A nevelés célja egyedül az Istenhez hasonló, vagy más szavakkal: az Isten képe az emberben való helyreállítása lehet. Az eszköz ezen célhoz: egy részről az emberi szellem egyezményes kifejtése az ő működésének különféle formái szerint; más részről oly örök nézetek és eszmék őltása ezen szellemben, amelyek, működésének irányt, mértéket és tartalmat adni képesek.“ A szabadelvű hazafi és bölcsész Fichte is ezt mondá egykor: „az igen vallásosság a nevelés végcélja.“ —

Gruber Jos. Die Paedagogik des Kindergartens — und der Kinderbewahranstalt. Kritisch dargestellt. Berlin. Ulrich Frank.

Gruber ur külföldi egyetemeken tüzetesen képzett jeles hazai protestáns paedagógunk, aki Sopronban már több évek óta működik a nyilvános tanítás és kiseddóvás mezején is. Címzett művében elismeri Fröbel és iskolája érdemeit; de részrehabilitálóan kimutatja a hiányokat is. Azt mondja nev., hogy a Fröbelféle eljárás ámitja a gyermeket, ami megbocsáthatlan növeléstani bűn. A gyermekek által minden játéknak s foglalkozásnak megénekeltetése a gyermeki természettel ellenkező valami. Szerzőnek Fröbel elleni polémiája éles és határozott, néha talán tulkevény és szenvedélyes is; azonban nemcsak bírál ő, hanem részletes javaslatokat is tesz stb. — Ily értelemmel szól a címzett műről az Allg. liter. A nzeiger jelen évi novemberi füzete.

Joannes Sylvester Pannonius, Erdősi, Professor der hebräischen Sprache an der wiener Universität Leben, Schriften, und Bekennniss. Von Joseph Danko canonicus theologus der graner Metropolitan Kirche, ehemals professor der häbraeischen Sprache an der wiener/Universität. Wien. 1871. Braumüller. 8-ad rét. 160 lap. 1 frt. 30 krajcár.

Sylvester vagy Erdősi Jánost, XVI-dik századi nemzeti irodalmunk és tudományosságunk egyik méltó dicsekedését, épenugy mint az ő fő pártfogóját Gróf Nádasdy Tamás nádort, mind protestáns mind római katolikus írók kivétel nélkül és egyezően a reformátzio hiveinek tartották kezdettől fogva egészen az újabb időkig. 1838-ban Horváth Mihály egy Nádasdyról írott önálló műben; 1841-ben Podhracky József a Tudománytárban; 1855-ben Gróf Kemény József az Uj Magyar Muzeumban, — valának azon férfiak, akik kétségbe hozták Erdősi és Nádasdy protestáns voltát. Ezen íróink idevonatkozó nézetét azonban, nem annyira kellő alapon nyugvó történelmi meggyőződésnek, mint inkább csak mellékes nyilatkozatnak, mulékony ötletnek lehet tartani. De jött végre a méltán nagy tekintélyű tudós író Toldy Ferenc is s előbb az „Uj-kori magyar nemzeti irodalom története“ első füzetében 1853-ban; majd „A magyar költészet kézi könyve“ című 1855-ben megjelent jeles művének első kötetében, az eddigieknél sokkal alaposabb érvekkel igyekszik bebizonyítani azon nézetet, hogy Erdősi római katolikus volt. Toldy művei, belbecsöknél fogva méltán nagy elterjedésnek örvendvén, előttem bizonyosnak látszott, hogy iskoláinkban, irodalmunkban stb. Toldy nyomain nem sokára el fog terjedni és megszilárdulni azon vélemény, hogy Erdősi nem volt protestáns. Ennek elhárítása végett irtam Erdősi Jánosról szóló s 1859-ben Debrecenben megjelent önálló művet, melyben az egész kérdést tüzetes vizgálat alá vettem s azon határozott történelmi meggyőződést nyilvánítottam, hogy Erdősi protestáns volt. Toldy engedett az igazságnak s „A magyar nemzeti irodalom története“ című 1865-ben megjelent művében, Erdősit már nyilván protestánsnak vallja, midőn pl. a 34-dik lapon így szól: „A protestáns bibliai irodalmat Erdősi vagy Syl-

vester János új testamentoma nyitja meg“ stb. — Dankó ur fent címzett művét végig olvasva, az elfogulatlan olvasó könnyen be fogja látni, hogy ez a mű létre nem jött volna, ha én Erdősiről nem irtam volna. Üdvözlöm tehát igen tisztelt ellenfeletem. Igaz ugyan, hogy műve Erdősi életére vonatkozólag semmi oly érdekes adatot nem hoz fel, ami eddig ismeretlen lett volna, és ezt nem hibául említem, hanem inkább fájdalom a tudomány érdekében; mert meg vagyok győződve, hogy szerző, mint huzamos ideig bécsi tanár, az egyetemi és más levéltárakat kellő módon felkutatta az Erdősire vonatkozó adatokért; — de egész műve is kétségtelen bizonyóságot tesz arról, hogy rendkívüli érdekeltséggel és buzgalommal látott tárgyához: s im ezért néki előismeréssel tartozunk. Azt azonban már sajnálni lehet, hogy többrendbeli igenfontos tények előtt szemet huny, másokat erőnek erejével ki akar természetes értelmökből forgatni. Sajnálni lehet azt is, hogy igen szűk körben s egyoldalulag fogta fel az Erdősi korabeli irodalmi és másnemű mozgalmakat s a reformátzióról és protestantizmusról igen hiányos és hibás ösmerettel bír. Természetes, hogy ő mind Nádasdyt mind Erdősit római katolikusoknak mondja. Érvei azonban teljességgel ki nem állják a próbát. Ezt, a reformáció korával ösmerős egyének közül bárki is igenkönnyű munkával kimutathatja. Majd ki fogom mutatni tüzetesen én is, a Figyelmező valamelyik füzetében. Hajlandó lennék azonban, legalább egyidőre letenni a fegyvert, ha bárki által bebizonyíttatnék az, amit szerző Erdősiről mint bibliafordítóról állít, de nem bizonyít, hogy t. i. Erdősi kiválólag a Vulgata-t követte, és hogy a szerző által úgy vélt és felemlített controvers helyeket, Erdősi korában csak egyedül római katolikus író fordíthatta úgy, amint Erdősi fordította. — Ahoz azonban, hogy szerzőnk nyilván beismerje valaha Erdősi és Nádasdy protestáns voltát, bármi esetben is, fájdalom! legkisebb reményünk sem lehet. Ő azt kívánná, hogy biztos és cáfolhatatlan tanubizonyosságok által állapíttassék meg „a katolikus hittől való elszakadás — Abfall — helye és ideje.“ Ezt teljesíteni már valóban nem vagyunk képesek nemcsak Nádasdyra, Erdősire, de több reformátorokra, a reformátziót bevett főurakra, városokra s falvakra nézve sem; mert nem volt még akkor sem hat heti censura, sem a római katolikus lelkészeknél való jelentkezés s a reformátorok azokat, kik a reformáció hiveivé lettek, sem ujra nem keresztelték, sem tőlök nyilvános abjuratziót nem kívántak. Azon nézetet pedig, hogy a Rómától való elszakadás a keresztényen katolikus hittől való elszakadást is szükségesképen jelentené, — miként a reformátorok és hitvallások el nem fogadták: úgy mi sem fogadjuk el, sőt határozottan visszautasítjuk.

Szabad legyen felhasználni ez alkalmat arra, hogy felhívjam a tisztelt olvasók szíves figyelmét és részvétét, mind az Erdősiféle ügy, mind általában a magyar prot. egyháztörténelem ügye iránt. Nagy köszönettel veszek Erdősire és Nádasdira vonatkozó oly érdekes adatokat, amelyek említett munkámban még felhasználva nincsenek. Nagy számmal lehetnek sőt bizonyosan vannak még ilyenek. Így pl. a közelebbi időkben jutottam véletlenül tudomására annak, amit eddig kellő bizossággal nem tudtunk, hogy t. i. Szege di Máté valóban evangélikus püspök és sárvári predikátor volt, s Sárvárott halt meg 1585. július elején. Tehát ő is a gróf Nádasdy család birtokán és őltalma alatt élt,

ott ahonnan 1535. Déva) Biró Mátvás reformátori művei kelnek, — Datum ex Sarvar, anno salutis nostrae 1535, — s ahol épen Sylvester is reformátori pályájának kezdetén működött. — Lőcse, 1557. dec. 30. egy Sylvestert hívott meg subpredikátornak. — A nagy-bányai ref. egyház megye jegyzőkönyvébe Técsi Dániel jelen század elejéni esperest ezt jegyezte be: Sylvester vagy Erdős János szinyérváraljai fi, gróf Nádasdy Tamás udvari papja, vénségére hazájába jött s ott holt meg.“ Az ily adatokat akar pro, akar kontra, egyháztörténelmünk érdekében a Figyelmező szívesen fogja közölni. — Erdősiről írott művem, bár kevés példányban nyomattam azt, s bár a kritika annak idejében a legnagyobb elösmeréssel üdvözölte, a könyvkereskedésekben folyvást kapható. Nálunk ez ideig, a saját egyháztörténelmünkre vonatkozó műveknek ily csekély a kelendőségök! A kitünő hálánkra méltó nagyérdemű Fabó András becses kiadványai sem részesülnek érdemlett pártfogásban. Teljességgel nem jó jel ez! „Ki multjához érzéketlen, — jobb jövőre érzéketlen.“ Egyes lelkésztársak és tehetősebb hitfeleink gazdagabb gyülekezetek és iskolák siessenek tehát, a saját egyháztörténelmünkre vonatkozó művekkel ellátni könyvtáraikat. Épen nem magánügy, hanem közügy, mégpedig igennagy fontosságú közügy reánk nézve, saját egyháztörténelmünk ügye.

Révész Imre.

A magyar koronaországban lévő mindkét hitvallású evangélikus és unitarius hitközségek térképe, superintendenciák és traktusok vagy esperesrések szerént közigazgatási beosztással együtt, hivatalos kútfók után összeállította, rajzolta és kiadta Hátsek Ignác m. k. térképész. 1870. Ajánlva Lónyai Menyhért miniszter és ref. segédgondnok urnak. — Hossza 3 1/2, széle 3 láb. Vássonra vonva 3 frt. 50 kr.

Tudtunk szerént első mű éspedig kitünő mű a maga nemében. — Az ágost. hitvallású gyülekezetek veres, a reformátusok pedig zöld betűkkel vannak írva, s ez is nagyban könnyíti az áttekintést. Az üres téreken statisztikai kimutatások állanak. Ajánljuk e művet a tisztelt közönség pártfogásába.

Gyámintézeti beszéd, melyet az ág. hitv. evang. egyetemes gyámintézet 1870. okt. 9. Somorján tartott közgyűlése alkalmával elmondott Seberényi Lajos pozsonyi magyar-tót lelkész, theologiai tanár, a dunáninnyi ág. h. ev. egyházkerület jegyzője, a dunáninnyi kerületi gyámintézet egyházi elnöke és a Kisfaludy társaság belső tagja. Pozsony. 1870. 8 r. 12 lap.

Zsolt. XIX. 3—5. alapján tartott, evangéliomi szellemtől áthattott jeles egyházi beszéd. Ebből értjük, hogy az ev. gyámintézet tíz évi gyűjteléke csaknem 105,000 frtra emelkedett. Nagy szegénységünk mellett s a protestáns egyházi érdekekre nézve mostoha időkben, mindenestre szép siker. Isten adjon még szebbet!

A „Kis Ujság“ című képes gyermeklapot, melyet Dr. Riedl Sz. vezérlete alatt Aszódi M. és Dolinay Gy. tanulságos s vonzó tartalommal,

ügyesen szerkesztenek, ismételve ajánljuk a közönség figyelmébe. Előfizethetni: Pesten, Bartalics Imre nyomdász urnál, Ót pacsirta u. 5. sz. egész évre 4 frt., félévre 2 frt. stb.

Rill József és Szabó Endre urak Pesten, magyar és német nyelven, „Fröbel“ cím alatt, a jövő év elején egy nevelészeti szakközlönyt fognak megindítani, melynek főcélja a Fröbelféle rendszer ösmertetése. Kiadó hivatal: Pest, Valeró utca 1. sz. Előfizetési díj egész évre 3 frt., félévre 1 frt. 50 kr.

Pesten Aigner Lajosnál az iskolaügy mezejéről, a legközelebbi időkben következő érdekes művek jelentek meg:

Schwarz Gyula. Részletes statisztikai kimutatások, Abaujmege elemi tanodáiról. Ára 60 kr.

Mauritz Rezső. Általános számtan és algebra. Középtanodák számára. 1 frt. 60 kr.

T. Livii ab urbe condita, liber II. Magyarázta Szénássy Sándor. 60 kr.

Cornelius Tacitus Germaniaja. Magyarázta Ponori Thewrewk Emil. 60 kr.

Ponori Thewrewk Árpád. Német tan- és olvasókönyv. Első füzet. Az egésznek ára 1 frt. 60 kr.

Jegyzéke azon tankönyvek és tanszereknek, melyek az első egyetemes magyar tanító-gyűlés alkalmával kiállítottak. 20 kr.

Schwicker. Magyarország Földrajza. Népiskolák számára. 20 kr.

Führer Ignác. A magyarok története. Népisk. használatra. 30 kr.

Kolozsvárott „Erdélyi protestáns Közlöny“ cím alatt Szász Gerő kolozsvári ev. ref. első pap és esperest, mint felelős szerkesztő és kiadó, a jövő év első napján egy egyházi és iskolai heti lapot fog megindítani. Főmunkatárs Szász Domokos kolozsvári ref. lelkész és tanár lesz. Me jelenik a lap minden héten csötörtökön, nagy negyedrében, tömött, egyelőre egy ivnyi tartalommal. A lap „legfőbb majdnem egyetlen tárgyát specialis erdélyi ügyek és érdekek fogják képezni“ s a püspöki hivatal is azt fogja hivatalos közegül használni; de emellett lesznek benne több rendbeli érdekes rovatok. Alapos okunk lévén hinni és remélni, hogy e lap nem a merőben romboló és nihilisztikus irány szolgálatában fog állani: ajánljuk azt tisztelt olvasóink becses figyelmébe és pártfogásába. Előfizetési díja: egész évre 6 frt., félévre 3 frt.; negyedévre 1 frt. 50 kr.

Különfélek.

Elhunyt püspökünk Balogh Péter temetésén gyönyörű szép kedvező időben, temérdek nép volt jelen. Jelenlétökkel díszíték a gyászünnepélyt Török Pál dunamelléki- s Kun Bertalan tiszán-inneni püspök urak, az utóbbi miskolci lelkész társaival együtt. Jelenvolt főgondnokunk gr. Dégenfeld Imre ur is, esperesteink közül pedig Révész

Bálint, Nagy I., Hajnal Ábel és Pápay I. urak; s a vidékről a rendkívüli rossz utak dacára is számos lelkész társak. A már fentebb említett vezetők felett Pápay Imre hajdu-böszörményi lelkész és esperes ur tartott evangéliumi szellemű, kitünő és hatályos egyházi beszédet. Tóth Sámuel főiskolai hittanár ur pedig jeles oráziót mondott. Reméljük, hogy mindkét művet nyomtatásban is nemsokára megláthatja és élvezettel fogja olvashatni a közönség.

F. t. Geduly Lajos dunáninneni ág. hitv. evang. superintendens urnak a f. évi augusztus végén tartott kerületi gyűlést megnyitó kitünő jeles beszédéből nagyon méltók a figyelemre a többek közt a következő pontok: „... a közönyösség napjainkban sok oldalról a vallás és egyház elleni ellenszenvvé s ellenségeskedéssé fajul. Azok közül, kik az új aerától egyházunkra is általa addig még soha nem élt boldog kor bekövetkezését várák, — s nemde ily várakozással csaknem mindnyájan valánk? — nem kevesen, most keserűen kiábrándulva érzik magukat, egybevetvén a valóságot táplált reményeikkel. A remélt hatalmas pártfogó részvét helyett, a közélet csaknem minden tereiről ellenszenves, legjobb esetben, eltaszító hideg nyilatkozatok hangzanak feljőlük. Valljuk meg egyébiránt őszintén, hogy ez, tulajdonképen visszahatás egy másik egyháznak működése ellen, mely előbb, minden akart lenni mindenben; — de fájdalom! ama visszahatásnak éle, vóltaképen nem ezen egyház, hanem a mi egyházunk ellen fordul, amely pedig e sorsot bizony meg nem érdemelte, soha magát ellentétbe nem tevén a kor, a közügy, az emberiség jogos követelményeivel, sőt azokat előkészítvén, gyámolítván s kielégítésökre hazánkban is becsületesen közreműködvén. — „Szabad egyház szabad államban,“ ez a jelszó, melyben sokan azon varázsvesszőt feltaláltnak vélik, melynek érintésével rögtön ki fognak egyenlítettni minden eddigi bonyodalmak, s melynek nyomán csodás eredmények fognak, magok a különböző egyházak térein kikelni, Szép eszme kétségenkívül, elméletben; s meglehet, sok idő mulva, midőn előbb igencsámos előzmény teljesülend, ez eszme hazánkban is szabályozóul lesz felállítható. De a mai körülmények közt ilyenül felállítva csak azt fogná eredményezni, hogy a ma másik egyház megtartaná minden előnyét, melyet neki különösen roppant anyagi birtoka nyújt s azt menten minden külkorlattól fokozott mértékben érvényesítené; a mi egyházunk pedig megtartaná ezentul is eddigi nyomorát s a helyett, hogy a polgári társadalomnak századokon át tett szolgálatai fejében, ennek részéről egy igazságosabb kor felviradtával, legalább anyagi terhei némi könnyítésben részesülne, folytatná a reá sujjosodó ellenséges viszonyok nyomása alatt ezentul is eddigi szomorú harcát lételéért.“ Ezek után az egyetértést s a „hit szent tüzének ápolását“ ajánlja a derék superintendens, éspedig annál inkább „mennél inkább fenyegeti azt kioltással a kor szellemének ellenséges fuvalma.“ stb. stb.

Zsedényi, mint a tiszai ág. h. evang. egyházkerület felügyelője, a múlt július 27—28 napjain tartott kerületi gyűlést megnyitó

beszédében, a kormány népiskolaügyi eljárásának megrovása után, a közéletnádai miniszteri törvényjavaslatról nyilván kimondja, hogy annak „alapelve hibás,“ hogy az „sem a kor kívánatainak, sem a tudomány kellékeinek meg nem felel;“ más részről pedig „egyházunk tanodáit nagy veszélylyel fenyegeti.“ — Itt is kérdés: mivel veszélyesebb a közéletnádai törvényterv, mint a népiskolai törvény?

Az összes magyarországi ág. hitv. evangélikus egyház kebelében ez ideig összesen csupán 13 felekezeti iskola változott községivé; u. m.: a bányakerületben 3, a tisztaiban 7, a dunáninneniben 1, a dunántuliban 2. — Mit jelent ez?

A sárospataki ref. főiskola mult iskolai évi tudományos állásáról szóló jelentése igazgató tanár Bihari Imre urnak, kedvező rajzot mutat fel a nevezett főiskoláról. A hittani szakban 4 tanár 111 tanuló, a jogiban 4 tanár 80 tanuló, a bölcsészeti-ben 5 tanár 30 tanuló vólt. Mindegyik szakban vóltak kitűzve az ifjak számára tudományos jutalomkérdések. A bírálatok részletesen indokolvák. Igenhelyesen! Szépen gyarapodott a könyvtár is. A könyvészet és irodalomtörténet barátai nagy köszönettel vennék, ha kivált a hazai tárgyú régibb könyvek és kéziratok egykissé szabatosabban neveztetnének meg. — Általában már tárgyánál fogva üdvözöljük e jelentést; mert sohasem vóltunk azon nézetben, hogy különösen felsőbb tanintézetekről csupán olyan jelentést lehessen és kelljen tenni, mely rideg számokból és rubrikákból áll. Dicséretes szokás vólt nálunk az is, ami a külföldön mai napig fennáll, hogy t. i. az ily jelentéseket valami tudományos kérdés fejtegetése nyitja meg. Örömmel olvasna a közönség ilyet a főiskolai jelesebb tanulók tollából is.

Celder Márton ur kinyomatta „a galaci ev. ref. szabad magyar egyház s a moldva-oláh-törökországi első protestáns evang. ref. missio bevételi és kiadási számadását — 1866—1870. septem-berig. Sáros-Patak. 1870. 8 r. 8 lap. Ezekhez természetesen részletes okmánymelléletek is vannak. Ajánljuk az illetők figyelmébe.

Az erdélyi szász ág. hitv. evangélikus országos egyház erélyes működéséről, hazai csatornán ugyan nem, hanem csak külföldin értesülünk. Igy olvassuk a berlini Neue evang. Kirchenzeitung egyik közelebbi számában, hogy a nevezett egyház ez évi zsinati tárgyalásait egy terjedelmes hivatalos mű ösmerteti, mely 2 tallérért kapható. Van az egyházban jelenleg 260 gyülekezet 207,000 lélekkel. A legközelebbi időkben élénk mozgalom van egy új énekeskönyv készítése, lelkészek tudományos képeztetése, házassági törvényszékek szervezete s a népiskolák ügyében.

Egy példa a községi iskolai tanítók jogi és anyagi helyzetének ingatagságáról. — Nagy Harsány igenderék

gazdag község Baranyamegyében. Lakosai néhány lélek kivételével mind reformátusok. Virágzó iskolája volt, melybe természetesen bármely vallásfelekezetű gyermek felvétetett. A nagy szabadelvűség azonban úgy hozta magával, hogy csakhamar a népoktatási törvény kihirdetése után a református felekezeti iskola községivé tétetett. Az iskolai szék megalakult s jegyzőjévé épen a tanító Krób Pál lön. Minden folydogált szép rendben. Egyszer azonban táncvigalom lön Nagy-Harsányban s a tanító leányai egész éjjel táncoltak; de a bíró leányait nem hivta senkisé. Lön iszonyu harag és bosszu. A bíró kivitte az iskolai székben, hogy a tanító fizetése, mely termékekből állott s 1400 frtra ment, leszálította 600 frt. készpénzre. E határozatot a megyei iskolatanács megsemmisítette, de azt megengedte, hogy a termékek helyett pécsi és siklói árfolyam szerint készpénz adassék. Eszerént 1170 forintban lön megállapítva a tanítói fizetés. Most azonban már azt kívánta az iskolaiszék, hogy a tanítót a miniszteri „Utasítások” értelmében új választás alá vethesse. Ezt a tanfelügyelő Nagy László helybenhagyta, s a miniszterium is leküldötte a választási engedélyt, illetőleg rendeletet. A megyei iskolatanács visszavétetni kívánta e miniszteri rendeletet, mint amely ellenkezik a törvénnyel s oly eljárást alapítana meg, amely mind a tanítókat, mind a községeket demoralizálná. A miniszterium nem tágitott s a megyei iskolatanács teljes mellőzésével, csupán a tanfelügyelő útján elrendelte s végrehajtatta az új választást. Krób kimaradt s elválasztatott helyette Tóth L. Mohácsról. Ezután az 1170 forint fizetés két részre osztatott; 700 ft adatott az elválasztott főtanítónak, 400 frt évi fizetéssel pedig egy segédtanítói állomás állíttatott és ebbe Króbot helyezte az iskolai szék, míg t. i. más helye nem akad. Krób 18 év óta szolgál mint tanító s 8 élő gyermek atyja; — Scherr után dolgozott bibliai történeti művéről irodalmunk terén is ösmeretes. — A megyei iskolatanács ellene nyilatkozott a miniszterium törvénysértő eljárásának, az elnök tanfelügyelőt felhivta, hogy az ügyiratokat vegye vissza a miniszteriumtól s terjessze az iskolatanács eleibe; az országgyűléshez pedig egy petíziót fog intézi a tanítók új választgatása ellen. Nagy Harsányt illetőleg pedig Krobnak segédtanítóvá választatása visszautasított s elrendeltetett, hogy számára az 1170 forint kifizetessék mindaddig, míg másutt ily fizetést nem kap. — Nem örömmel jegyeztük fel e szomorú dolgot az Ungar. Schulbote egyik közelebbi számából, melyben említettik, hogy Nagy-Váradon, Temesvártt, Szereden, Melencén és sok más helyen fordultak elő hasonló esetek. Vajha soha ne fordulnának elő többé ilyenek! — Részünkről azonban nem lehetünk egy véleményben azokkal, akik az ily dolgok forrását egyedül a miniszteriumban vagy egyes miniszteri hivatalnokokban keresik. A végforrás magában a törvényben és annak szellemében van. A vármegyei iskolatanács, amely leginkább lehetne hivatva arra, hogy a tanítókat az akár felülről akár alulról jöhető megtámadások ellen védje, voltaképen semmi önállósággal nem bír sem a miniszteriummal sem a tanfelügyelővel szemben. A miniszter korlátlan tetszése szerint kinevezett s merőben kormányhivatalnok tanfelügyelő az iskolatanácsnak épen nem, hanem csupán a miniszternek felelős, utasításokat a vezetése alatt álló iskolatanácstól épen nem, hanem csupán a minisztertől fogad el. És mindez így van épen a törvény értelmében.

Bihar vármegyei esküdt tek. Tard y Sándor ur, egy régi tős-gyökeres magyar család ivadéka, még a mult nyáron, több mint 50 darab, leginkább családi s vagyoni viszonyokról szóló s Nagy-Várad és Debrecen vidékére vonatkozó eredeti oklevelet tett le nálam azon nyilatkozattal, hogy azokat szívesen átadja pl. főiskolánk könyvtárának. — Oly főiskolában mint a debreceni, gyakran tünhetnek fel oly felsőbb tanulók, akikre nézve az oklevéltan és történelmi forrástanulmányok mezéjén nagyon kívánatos és szükséges, hogy eredeti okleveleket szinről szinre láthassanak. Vannak az említett oklevelek között Báthori Kristóftól, Báthori Zsigmondtól, Bethlen Gábortól, I. Rákócy Györgytől származók stb. Sok közülök erősen meg van már rongálva s nehezen állitható össze; de azért egy vagy más tekintetben mindegyik tanulságos. Midőn tehát az igentisztelt közlőnek és adományozónak a legőszintébb elismerésünket és hálánkat nyilvánítjuk, egyszersmind felhasználjuk az alkalmat. felkérni tisztelt olvasóinkat s különösen lelkész társainkat, hogy régi könyveket, kéziratokat, okleveleket megmenteni és a tudomány érdekében közhasználatra juttatni buzgólkodjanak.

A bécsi protestáns theologiai fakultás köréből.

(Eredeti tudósítás.)

Bécs, decemb. 16. 1870.

A bécsi foederált theologiai fakultás, jövő évi april 2-dikán, félszázados létének emléknapiját készül ünnepélyesen megülni. Az ünnepély programmjának főpontját, az ugynevezett „promotio honoris causa“ képezi, mely deák nyelven, Dr. Otto tanár által fog végeztetni; a tulajdonképeni ünnepélyes beszédet pedig, Dr. Vogel ezidei dékán tartandja. Minthogy pedig, a theologiai tisztségekre nevezettek, legfelsőbb megerősítés kedvéért Ó Felségének előterjesztendők; a megerősítés azonban, ha a kineveztetések külföldiekre is terjeszkednek, gyakran 3—8 hónapig is kimarad: ennél fogva szükségesnek tartá a fakultás ezen kinevezéseket, már e folyóévi utolsó rendkívüli ülésében végrehajtani. Előre elvül tüzetett ki, hogy ez alkalommal a promotzionalis alaptörvényektől eltérve, csak és csupán oly férfiak ajánlhatók, — minden egyes tanár által kettő, — kik a theologiai irodalom terén való működésük által kitüntették magukat. Ennek következtében a tegnap tartott gyűlésben következő kinevezések történtek: Magyarországból: Nagytiszteletű Szeberényi Gusztáv Adolf békési ág. hitv. esperest; továbbá Révész Imre debreceni református lelkész s a tiszántuli ref egyházkerület levéltárnoka, theologiai doktorokká nevezettek; — Alsóausztriából: Porubszky Gusztáv bécsi ág. hitv. lelkész, Cervenka ramzani lelkész Stiriában szintén doktoroknak, Trautenberg er brünni lelkész licentiatsrnak;

Csehországból: Tard y egyházi tanácsos doktornak, Ruzicska prágai lelkész licentiatusnak; Berlinből Messner, Erlangenből Schott, Heidelbergből Hausrath, Halleből Zahn licentiatusnak — nevezettek ki.

Szabad legyen hozzátennem, hogy a fakultás hallgatói közt, ezidén a magyarelem igenszámos, amely körülmény aligha a francia háborúnak nem tulajdonítható. A homilétikai gyakorlatokban, Dr. Szabó János tanár vezérlete alatt, nemcsak a harmadévesek osztálya, hanem az összes hallgatók kétharmada részt vesz; úgyhogy a legnagyobb teremben sem férnek el mindnyájan. Igazán magasztos és szívmelő tény az, hogy itt a nemzetiségi és konfessionális surlódásoknak még csak árnyékát sem lehet látni. Épenigy a nevezett tanár ur egyszerű de mielőleg felhívása következtében történik pl. hogy a számos szlávok és németek el nem maradnak, midőn a magyar tagok saját magyarnyelvükön tartják az egyházi beszédeket, valamint ezek is szívesen meghallgatják cseh és német társaik szónoklatát. Természetes, hogy a bírálat mindig csak német nyelven teendő, hogy a predikáció belső szerkezetét és tartalmát, utólagosan az idegen nyelvűek is megérthessék.

A szabadasztal jótéteményében jelenleg 20-an részesülnek s köztük 12 magyar van. A folyó hóban 42 ftnyi rendkívüli segedelemben részesültek 18-an; ezek közt 13 magyarországi van. A jövő februárban 15 pályamunka, részint száz, részint 50 forinttal fog jutalmaztatni. — A reform. dogmatikát Dr. Böhl tanár, az ágost. hitvallás szerinti pedig Dr. Frank tanár adja elő.

Tisztelt olvasóinkhoz, az év végén.

„Mindeddig segítségem volt nékünk az Ur.”

I. Sámuel. VII. 12.

Ezt mondhatom én is, elvbarátaimmal és munkatársaimmal együtt most, midőn az enyészetre siető év végén e folyóiratnak utolsó füzetét bocsátom szárnyára.

Nem szükség bőven emlegetnem a tisztelt olvasók előtt, hogy azon elvekre és ügyekre nézve, amelyekért e folyóirat munkálni és küzdeni ígérkezett volt, mily rendkívül mostohák voltak az idők és körülmények, különösen akkor, midőn e folyóirat megin-

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ. 43

ditására magamat elhatározám. Annál nagyobb hálával tartozom tehát a jó Istennek, s Isten után a tisztelt közönségnek és munkatársaimnak azért, hogy e vállalatot megindítanom s az egész éven keresztül fentartanom sikerült.

Kitünő mértékben iskoláink ügye, az autonom magyar protestáns iskolák ügye volt az, amelynek e folyóirattal különösen, kezdetben, némi szolgálatot tenni igyekeztem. Vólt-e erre szükség; helyesek vóltak-e nézeteim, alaposak-e aggodalmaim: ítélje meg az elfogulatlan közönség; — az idő és annak tapasztalása pedig kérlelhetetlenül ki fogja mutatni.

Sokban tévedhettem; de azt nyugodt lélekkel mondhatom, hogy minden mellékes érdek nélkül én is vallásunk és hazánk közjává akartam.

Miként másutt, úgy az iskolaügy mezején is a szabadságnak, reformnak és folytonos haladásnak őszinte barátja vagyok én is, és ez idő szerént legalább, ezek érdekében is ohajtom az autonom protestáns iskolák minden szorongattatás nélküli fenállását s a községek és az állam általi rendszeres segélyeztetését és gyámolítását. Ne vélje azonban senki, hogy a valódi végcélnek és az eszményi helyzetnek ezt tartanám. Más viszonyokat és jobb jövődőt tudok gondolni és ohajtok én is. Azon nézethez azonban minden körülmények között határozottan ragaszkodnám, hogy a keresztyén gyermekek számára állított akár községi, akár állami, akár magán, egyszóval: bármiféle iskolák működését valódi keresztyén szellem hassa át s vezesse. A közoktatás ügyének a különböző felekezetekhez s általában a valláshoz való viszonyaira nézve, lényegben azon elveket vallom én is, amelyeket több művelt nemzetek, mint pl. angolok, franciák, poroszok, württembergiek stb. törvényhozása eddigelé követett. Azon közoktatásügyi politikát, amelyet nálunk most a kormány és hivei üznek, nemcsak a magyar protestáns egyház, hanem a szabadság és tudomány érdekeivel is ellenkezőnek tartottam és tartom. — Mindezt megemlítém csupán és egyedül álláspontom megvilágítása végett. A hatalom embereire való hatásról teljességgel nem ábrándozom.

Gátolni a népoktatási törvény végrehajtását, miként hatalmamban, úgy szándékomban sincs; sőt bizonyos tekintetben ohajtom hogy az a végrehajtás minél előbb és minél erélyesebben történjék meg. Én is azonban miként sok mások, egyezőleg az újabb kor egyik nagy tekintélyű angol államférfiával azt vélem, hogy a legünnepélyesebben szentesített törvény is, kezdetben vóltaképpen nem egyéb, mint egy darab papiros, irással, pecséttel stb. el látva s csak az idő, az élet, a tapasztalás és szabad közvélemény fogja megadni az életet és valódi szentséget, a különben hólt betűknek. A törvényfeletti nézetek nyilvánításától tehát ezentul sem fog tartózkodni a Figyelmező.

Miután azonban ezen első évi folyam, a hazai és külföldi népiskolaügy s különösen a népiskolaügyi törvényhozás mezejéről, már talán túl a rendén is sok, de hitem szerint mégis figyelemre méltó anyagokat hozott: a külföldi iskolaügynek ezentul is tüzetes figyelemmel kísérése mellett, az evangyéliomi keresztyénség alapigazságai melletti apologetikai érdekeknek szeretnék szentelni nagyobb tért.

Tudva van ugyanis, hogy miként külföldön néhol, úgy hazánkban is a legujabb időkben, különbféle szép és vonzó nevek alatt oly nézetek és elvek tűnnek fel az irodalom és élet mezején, amelyek az evangyéliomi keresztyénség eddig vallott főbb elveivel is kisebb nagyobb mértékben ellenkeznek, és azok ellen nyíltan és titokban pusztítva harcolnak, és pedig néhol oly nagy önhittséggel, mintha az ő teljes győzelmök s az eddigi keresztyénség dicséletlen bukása már mindennél bizonyosabb vólna.

A gondolat és tudomány feltétlenül, korlátlanul szabad. Jogában áll annak nyílt harccal megtámadni a keresztyénségnek nemcsak időszerű alakzatát, hanem alapigazságait, sőt lételét is. És ha ezt tiszta szándékból s ahoz méltó fegyverekkel teszi: ellene akar anathemat szórni, akar elnyomására az állam hatalommal szövetkezni, minden bizonynyal igennagy hiba lenne.

Másrésről azonban megnémulni és gyáván félrevonulni

azoknak, akik érezték valaha az evangyéliom bódogító vóltát és meg vannak győződve az evangyéliomi alapigazságok isteni eredete és soha tul nem szárnyalható tökéletessége felől; meg-némulni azoknak, akik hiszik, hogy a valódi szabadság, tu-domány s művelődés s a tiszta keresztyénség egymással őszinte békében élhetnek; megnémulni különösen nekünk lelkészek-nek, akik az evangyéliom hirdetésére és védelmére hivatalunk-nál fogva is köteleztetve vagyunk : nyilvánvaló hűtlenség és bűn lenne.

A Figyelmező is tehát saját csekély erejéhez és köréhez ké-pest, őszintén és hiven igyekszik részt venni a keresztyénség ön-védelmi harcában. Igyekszik a külföldi mozgalmak figyelemmel kísérése folytán feltüntetni azt is, amit nálunk sokan elhallgatnak, hogy t. i. ama minden pozitív alapot nélkülöző irány, a legművel-tebb és legszabadabb nemzetek körében is ez időszerént még sem többséggel sem valódi tekintélylyel épen nem bir, éspedig sem a tudomány, sem a protestáns egyházi élet mezején.

Nem állítottam soha, és nem állítom most sem, hogy a hit-vallások feltétlenül tökéletesek és soha semmi változás alá nem jöhetők, sőt határozottan csatlakozom én is a helvét hitvallás azon nyilatkozatához, hogyha valaki „az Isten igéjéből jobbra tanít, köszönettel helyt adunk és engedünk annak az Ur-ban.“ Nem állítom, hogy a keresztyénség lényege emberi tekin-télylyel formulázott dogmákban és azok betűihez való lekötetés-ben áll; — de azt állítom igenis, hogy miként általában a ke-resztyénségnek, ugy az egyes keresztyén felekezeteknek is vannak oly alapigazságai, oly alapelvei, amelyek azoknak lét-feltételei s amelyeknek tagadása vagy rombolása a keresz-tyénség s az illető felekezet iránti őszinte hűséggel és ragaszkó-dással egyáltalában meg nem egyeztethető.

El kell jöni az időnek, s talán már nem sokára el is fog az jöni, amidőn épen a mi hazánkban és egyházunk kebelében is tü-zetesen és világosan ki fogják jelölni az illetők, hogy az egyhá-zunk által eddig vallott alapigazságok közül, melyek azok amelyek tarthatlanok, vészesek stb., amelyeket tehát csakugyan el kellene

vetnünk; — vagy talán eljött volna már azon óra is, amidőn egyházunknak önmagát mindenestől fel kellene oszlatnia?

Bármiként legyen a dolog: anyit minden — ide vagy amoda tekintő — egyéni célzás nélkül, teljes határozottsággal kimondhatok, miszerént bármi szép névvel nevezendő oly irányzattal, amely nyíltan vagy leplezetten, tagad minden természetfelettit; sőt tagadja az élő Isten lételét és a lélek önállóságát és halhatatlanságát is; oly irányzattal, melynek egyik főtörekvése a keresztyénség történeti alapjait megingatni és lerombolni stb., — a Figyelmező, amig legalább azt én szerkesztem, egyetérteni nem fog soha.

Nem fog a Figyelmező oda sem működni, hogy pl. a magyar reformált egyház valami oly, minden pozitív alap-jellem- és egység nélküli csoporttá legyen, amelyben a vallás legfőbb tárgyaira vonatkozólag, épen magok a lelkészek is egymással homlokegyenest ellenkező tanokat valljanak s hirdessenek. Bajos feltenni, hogy akár maga az Ur és az ő apostolai, akár a bődög emlékeztetű reformátorok; valami ily csoportot akartak volna alapítani. De azért, hogy sem khaotikus zürzavarnak, sem cyklopsi ataxianak barátai nem vagyunk, nem vagyunk a rideg tekintély vagy külső kényszer hivei sem a vallás dolgában, hanem azt ohajtjuk, abban munkálkodunk, hogy az őszinte hitben s szabad meggyőződésben való egyezés legyen azon társadalmi kapocs, mely az egyháztagokat életerősen összetartja. Ha ez így nem lehetne: akkor, jobb lenne az egyháznak inkább feloszlani Isten tudja hány szektává, mintsem hogy akár a lelkiösmeretszabadságának elnyomásához folyamodjék, akár önmagát mardosó csoporttá aljasuljon.

Óvja meg az Isten mindkét evangélikus egyházat a keserű pártviszályoktól hazánkban! Én részemről szakadások, gyűlölködések szerzője és előmozdítója lenni nem akarok. De viszontag oly békéért, amely pl. iskoláink törvényes jogait és szabadságát, sőt lételét s emellett az evangéliomi keresztyén egyház alapigazságait s létfeltételeit kívánná áldozatul, közre nem működhetem, mert az ily béke az én meggyőződésem szerint legalább, a végső tehetetlenség vagy megsemmisülés békéje lenne.

Az ügy, amelynek a Figyelmező némi szolgálatot igyekezett és igyekszik tenni, a magyar protestáns egyház közügye. Szabad legyen tehát őszinte bizalommal kérnem, mind általában a tisztelt közönség, mind különösen lelkésztársaim becses részvétét, pártfogását és közreműködését.

A szerkezet és rovatok az eddigiek maradnak. Legfelebb a rovatok egymásutáni következésére nézve jöhet némi változás, amennyiben a szerkesztés mekhanizmusának könnyebbitése végett, az Irodalmi szemle jönne legutólsó helyre.

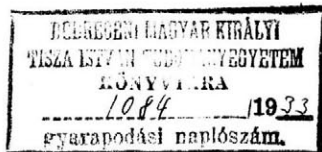
A Hittérítési tudósítás-okból jövő évben is lesz néhány melléklet Szeberényi Lajos tisztelt munkatársunk ösmert jeles fordítása szerint.

Azt, amire sokan ismételve és sürgetve felszólítottak, hogy t. i. heti lappá változtassam a Figyelmezőt; bár reám nézve ez anyagi tekintetben kevesebb teherrel járna, — helyzetemnél fogva ez időszerezt még nem tehetem.

Isten velünk!

Debrecen, 1870. december 18.

Szerkesztő.

A

„Magyar protestans egyházi és iskolai Figyelmező“

1871, évi folyamára
előfizethetni

helyben közleg hordatással, vidékre postai bérmentes szétküldéssel :

negyedévre	1 frttal,
félévre	2 „
egész évre	4 „

Tíz egyszerre beküldött előfizetés után egy ingyen példánnyal szolgálók.

Legcélszerűbb az előfizetéseket mind helyben, mind vidékről egyenesen hozzám küldeni, mert ekkor kevesebb tévedés, zavar és késedelem áll elő. Különben elfogadnak előfizetéseket a könyv-árus urak is.

A „Figyelmező“ megjelenik havonként egy, legalább három ivnyi terjedelmű füzetben, színes borítékkal ellátva.

Egy ily folyóirat kiállítása is, egy részről folytonos munkába és erőfeszítésbe, más részről a tetemesen emelkedett árak miatt igen nagy költségbe kerül, amelyet csakis az előfizetés fedezhet, mert sem hirdetési díjakra, sem más eféle jövedelmekre nem számíthatunk.

Az előfizetési díj a lehető legcsekélyebbre tettem. Tömeges pártolás nélkül lehetetlen fentartani a vállalatot. Szíves tisztelettel és bizodalommal kérem tehát elvbarátaimat, hogy a „Figyelmező“-t gyámolítani, ösmertetni s terjesztetni sziveskedjenek.

Az előfizetési díjokat minél előbb, de legfellebb jövő évi január 10-dikéig mindenestre beküldetni kérem.

Debreczen, 1870. December 20.

Révész Imre.